

Белфастські керівні рекомендації щодо амністії та відповідальності

**БЕЛФАСТСЬКІ КЕРІВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО
АМНІСТІЇ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
З КОМЕНТАРЯМИ**

Київ
2020

УДК 341.3:[343.293+343.222

Б43

Переклад: Сергій Савелій
Редакція: Олександр Стукало

Белфастські керівні рекомендації щодо амністії та відповідальності
з коментарями. Перекладено за виданням: The Belfast Guidelines on Amnesty and Accountability / УНЦПД. — К. : ФОП «Харченко В.О.», 2020. — 88 с.

ISBN: 978-966-137-126-1

Для отримання додаткової інформації, будь ласка, звертайтеся до д-ра Луїзи Малліндер за адресою:

Transitional Justice Institute
University of Ulster
Shore Road
Newtownabbey
BT37 0QB
Email: l.mallinder@ulster.ac.uk

Переклад цього видання українською мовою, підготовка до публікації та друк здійснено Українським незалежним центром політичних досліджень у межах діяльності Національної платформи «Діалог про мир та безпечну реінтеграцію». Ініціатива реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу в рамках проекту «Побудова стійкості до конфлікту шляхом діалогу». Зміст перекладу цієї публікації є цілковитою відповідальністю Українського незалежного центру політичних досліджень і не обов'язково відображає офіційну позицію Європейського Союзу.

**НАЦІОНАЛЬНА
ПЛАТФОРМА**
Діалог про мир та
безпечну реінтеграцію

**ПРЯМУЄМО
РАЗОМ**

Макет виготовлено на основі дизайну буклету: Pierce Communications

Видання розповсюджується безкоштовно.

Будь ласка, вільно використовуйте інформацію з буклету.

Будемо вдячні за посилання на першоджерело www.ulster.ac.uk/transitionaljustice.

Керівні рекомендації також перекладено арабською, французькою, мандаринською, російською та іспанською мовами.

Електронна версія україномовного видання розміщена на сайті www.ucipr.org.ua.

УДК 341.3:[343.293+343.222

ISBN: 978-966-137-126-1

© Transitional Justice Institute,
University of Ulster 2013
© Сергій Савелій, український переклад
© УНЦПД, українське видання, 2020

ЗМІСТ

Белфастські керівні рекомендації щодо амністії та відповідальності	1
ВСТУП	1
Мета керівних рекомендацій	1
Склад експертної групи	2
Доказова база	4
ЧАСТИНА А. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ	6
Рекомендація 1. Зобов’язання й завдання нестабільних держав у царині захисту прав людини	6
Рекомендація 2. Відповідальність	7
Рекомендація 3. Роль судового переслідування	8
Рекомендація 4. Роль амністій	9
Рекомендація 5. Зв’язок амністії та відповідальності	10
ЧАСТИНА В. РАМКИ ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЙ	10
Рекомендація 6. Амністії та міжнародні зобов’язання щодо судового переслідування	10
Рекомендація 7. Злочини, що підпадають під амністію	12
Рекомендація 8. Особи, які підпадають під амністію	13
Рекомендація 9. Часові рамки	16
Рекомендація 10. Географічні рамки	16
ЧАСТИНА С. УМОВИ АМНІСТІЇ	17
Рекомендація 11. Вимоги до осіб, які підпадають під амністію ..	17
Рекомендація 12. Умови поведінки осіб, які підпадають під амністію	18

ЧАСТИНА D. УХВАЛЕННЯ ЗАКОНУ ПРО АМНІСТІЮ, ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ПЕРЕГЛЯД УМОВ АМНІСТІЇ	19
Рекомендація 13. Дотримання вимог національного законодавства	19
Рекомендація 14. Спосіб ухвалення та консультації з громадськістю	20
Рекомендація 15. Правові наслідки	21
Рекомендація 16. Впровадження амністії	22
Рекомендація 17. Скасування амністії	23
Рекомендація 18. Міжнародні суди й національні амністії	23
Коментарі до Белфастських керівних рекомендацій щодо амністії та відповідальності	25
ВСТУП	25
ЧАСТИНА A. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ	29
Рекомендація 1. Зобов’язання й завдання нестабільних держав у царині захисту прав людини	29
Рекомендація 2. Відповідальність	31
Рекомендація 3. Роль судового переслідування	32
Рекомендація 4. Роль амністій	33
Рекомендація 5. Зв’язок амністії та відповідальності	35
ЧАСТИНА B. РАМКИ ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЙ	36
Рекомендація 6. Амністії та міжнародні зобов’язання щодо судового переслідування	36
Рекомендація 7. Злочини, що підпадають під амністію	46
Рекомендація 8. Особи, які підпадають під амністію	47

Рекомендація 9. Часові рамки	50
Рекомендація 10. Географічні рамки	51
ЧАСТИНА С. УМОВИ АМНІСТІЇ	52
Рекомендація 11. Вимоги до осіб, які підпадають під амністію ..	52
Рекомендація 12. Умови поведінки осіб, які підпадають під амністію	55
ЧАСТИНА D. УХВАЛЕННЯ ЗАКОНУ ПРО АМНІСТІЮ, ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ПЕРЕГЛЯД УМОВ АМНІСТІЇ	57
Рекомендація 13. Дотримання вимог національного законодавства	57
Рекомендація 14. Спосіб ухвалення та консультації з громадськістю	57
Рекомендація 15. Правові наслідки	59
Рекомендація 16. Впровадження амністії	61
Рекомендація 17. Скасування амністії	62
Рекомендація 18. Міжнародні суди й національні амністії	63
ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО	65

Белфастські керівні рекомендації щодо амністії та відповідальності

ВСТУП

Мета керівних рекомендацій

Белфастські керівні рекомендації щодо амністії та відповідальності розроблені як допоміжний інструмент для тих, хто хоче ухвалити або оцінити вже ухвалене рішення щодо застосування амністії та забезпечення відповідальності під час або після конфлікту чи репресій. Пропоновані рекомендації:

- визначають зобов'язання і завдання держави у царині захисту прав людини;
- роз'яснюють правовий статус амністії в рамках численних правових зобов'язань держави;
- допомагають державам визнати позитивну роль певних форм амністії в реалізації політики перехідного періоду та врегулюванні конфліктів;
- пропонують можливі формати амністії та роз'яснюють роль усіх пов'язаних із нею процесів чи інституцій, що дозволяють забезпечити належну відповідальність винних у злочинах;
- рекомендують підходи, які уможливлюють участь громадськості та незалежний перегляд рішень щодо застосування амністії.

Керівні рекомендації поділені на чотири частини: загальні принципи, рамки застосування амністій, умови амністії, ухвалення закону про амністію, впровадження та перегляд умов амністії. Всі керівні рекомендації слід тлумачити відповідно до загальних принципів, наведених у частині А.

Склад експертної групи

Белфастські керівні рекомендації розробила експертна група всесвітньовідомих учених і практиків, що мають досвід у галузі захисту прав людини та вирішення конфліктів.

З огляду на необхідність обмежити її розмір для підтримки працездатності членів групи відбирали на підставі декількох критеріїв:

географія: представлення різних регіонів, де останнім часом траплялися грубі порушення прав людини;

спеціальні й фахові знання та досвід: об'єднання зусиль провідних фахівців із різних наукових і практичних царин, як то право, кримінологія, психологія і політологія;

різні підходи і ставлення до амністії: аби отримати різні думки з приводу застосування амністій під час або після вчинення масових злочинів.

До складу експертної групи увійшли¹:

- Барні Афако, угандійський адвокат і юридичний консультант під час миротворчих процесів в Уганді й Дарфурі (Судан);
- Магнуш Арсанджані, комісар Бахрейнської незалежної слідчої комісії та колишній директор Відділу кодифікації Управління ООН із правових питань;
- Крістін Белл, професорка міжнародного публічного права Единбурзького університету;
- Чалока Беяні, старший викладач міжнародного права Лондонської школи економіки і спеціальний доповідач ООН із дотримання прав людини серед вимушених переселенців;
- Майкл Броуч, науковий співробітник докторської програми з політології Колумбійського університету;
- Колм Кемпбелл, професор права Інституту перехідної юстиції при Ольстерському університеті;

-
- Марк Фрімен, виконавчий директор Інституту інтегрованих перетворень;
 - Том Гадден, почесний професор права Белфастського королівського університету і професор права Інституту перехідної юстиції при Ольстерському університеті;
 - Брендон Гембер, професор з питань миру і конфліктів, директор Міжнародного інституту дослідження конфліктів при Ольстерському університеті;
 - Герст Ганнум, професор міжнародного права у Школі права і дипломатії Флетчера при Університеті Тафтса;
 - Девід Крецмер, почесний професор міжнародного права Єврейського університету в Єрусалимі;
 - Сюзанна Лінтон, професорка міжнародного права Банг'орської школи права;
 - Кіран Макевой, професор права і перехідної юстиції в Інституті кримінології та кримінального правосуддя при Белфастському королівському університеті;
 - Луїза Малліндер, лекторка з прав людини і міжнародного права в Інституті перехідної юстиції при Ольстерському університеті;
 - Вільям Шабас, професор міжнародного права Міддлсекського університету, професор прав людини і голова Ірландського центру з прав людини при Ірландському національному університеті в Голвеї;
 - Рональд Слай, професор права в юридичній школі університету Сіетла і член Комісії зі встановлення істини, справедливості й примирення (Кенія);
 - Ясмін Соока, виконавчий директор Фонду з прав людини (ПАР);
 - Джо Вільям, директор-засновник і старший радник у Національній раді миру Шрі-Ланки, колишній старший

радник із розвитку в проєкті технічної допомоги Канадського агентства міжнародного розвитку (CIDA) у Шрі-Ланці, докторант Школи соціальних наук та міжнародних відносин Бредфордського університету.

У 2011 та 2012 роках члени експертної групи провели робочі семінари, де заборонили одне одному заявляти особисту думку або незгоду з того чи іншого питання. Тому керівні рекомендації відображають загальну позицію експертної групи.

Перед оприлюдненням їх передали на розгляд обраним експертами проєкту практикам і вченим для конфіденційних консультацій, аби забезпечити відповідність потребам різноманітних зацікавлених сторін та представити різні погляди на амністію.

Доказова база

Пропоновані керівні рекомендації ґрунтуються на значному масиві інформації з різних джерел і фактичних даних, зокрема таких:

- міжнародні договори і загальне міжнародне право;
- рішення міжнародних кримінальних судів і організацій з прав людини;
- декларації, директиви, постанови та інші стандарти ООН;
- програмні документи ООН та інших міжнародних організацій;
- національне законодавство;
- національне прецедентне право;
- звіти комісій зі встановлення істини;
- мирні угоди;
- наукові роботи;
- думки експертної групи;
- відгуки, отримані в ході консультацій.

Покладені в основу кожної керівної рекомендації докази коротко розглянуто в примітках. Крім того, в коментарях подано детальний аналіз усіх відповідних фактичних даних² і конкретні приклади вжиття пропонованих заходів.

Оцінюючи легітимність і законність різних форм амністії, автори посилаються на статус амністії відповідно до чинних формулювань міжнародного права. Щодо певних аспектів розробки амністії (скажімо, забезпечення механізмів активнішої участі потерпілих у процесі) не існує жодних чітких міжнародних правових стандартів. У таких випадках для вироблення рекомендацій колектив авторів спирається на окремі практичні приклади та проведені дослідження.

Керівні рекомендації — не контрольний перелік питань, за яким визначається прийнятність формату чи умов амністії, а базові елементи, які можна об'єднувати або врівноважувати для ефективної оцінки прийнятності амністії як такої. Залежно від контексту певні елементи можуть ставати актуальнішими, ніж інші.

ЧАСТИНА А. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

Рекомендація 1. Зобов'язання й завдання нестабільних держав у царині захисту прав людини

- a) Відповідно до міжнародного права, держави мають численні зобов'язання щодо забезпечення захисту прав людини й відновлення або встановлення миру та стабільності у відповідь на прояви масового насильства під час конфліктів і репресій. У разі грубих порушень прав людини³ та міжнародних злочинів перелік зобов'язань може виглядати так:
 - i. зобов'язання проводити розслідування і виявляти винних;
 - ii. зобов'язання проводити кримінальне переслідування винних;
 - iii. зобов'язання надавати засоби правового захисту постраждалим;
 - iv. зобов'язання не допускати повторення злочинів і порушення прав;
 - v. зобов'язання забезпечувати ефективний захист прав людини в майбутньому.

Такі зобов'язання відповідають правам постраждалих на встановлення істини, справедливий захист, компенсацію та гарантії недопущення повторення. Якщо держава мусить виконувати одразу кілька зобов'язань, їх часто неможливо виконати одночасно або швидко. Міжнародне право не завжди регулює, як держава має визначати пріоритетність своїх зобов'язань. Вона повинна докладати всіх зусиль до їхнього повного виконання, розробляючи для цього додаткові механізми, а не обмежуватися виконанням лише якогось одного й нехтувати рештою.

- b) Намагаючись виконати свої зобов'язання, держави можуть ставити масштабніші політичні цілі:
 - i. припинення конфлікту або репресій;

-
- ii. відновлення громадського порядку і стабільності;
 - iii. створення демократичних структур та забезпечення верховенства закону;
 - iv. усунення першопричин конфлікту або репресій;
 - v. сприяння примиренню, встановленню стабільного миру та іншим подібним цілям.

Певних цілей часто неможливо досягти одночасно або дуже швидко, тому важливо врівноважувати окремі цілі та завдання й забезпечити баланс між ними й чинними зобов'язаннями держави.

- c) Амністії часом допомагають державі виконувати свої юридичні зобов'язання й водночас досягати масштабнішої політичної мети.

Рекомендація 2. Відповідальність

Осіб, відповідальних за грубі порушення прав людини або вчинення міжнародних злочинів, слід притягувати до відповідальності. На додаток до правових механізмів забезпечення відповідальності, котрі зазвичай передбачають індивідуальне переслідування, існують неправові механізми, яким за певних умов можуть віддавати перевагу. Нижче подано ключові елементи ефективного процесу забезпечення відповідальності:

- a) розслідування і виявлення осіб або організацій, яких можна притягнути до відповідальності за рішення, дії чи бездіяльність;
- b) притягнення до відповідальності таких осіб або організацій через процес, у якому вони повинні розкрити і пояснити свої дії;
- c) застосування санкцій до винних осіб та реформування організацій. Санкції можуть включати ув'язнення, відсторонення від державної посади, обмеження у громадянських і політичних правах, публічне вибачення чи внесок у матеріальну або моральну компенсацію постраждалим.

Як сказано в рекомендації 5, міра сприяння забезпеченню відповідальності залежить від формату та способу застосування амністії.

Рекомендація 3. Роль судового переслідування

- a) Відповідно до вимог міжнародного права, держави зобов'язані в судовому порядку переслідувати й карати винних у міжнародних злочинах (див. рекомендацію 6). Національне законодавство за такі злочини зазвичай передбачає кримінальну відповідальність. Судове переслідування може застосовуватися для посилення покарання й сприяти досягненню ряду інших законних цілей: утримання від вчинення злочинів, відплати, реабілітації та примирення.
- b) Після масштабних жорстоких порушень прав людини або насильницьких конфліктів у суспільстві часто виникають суттєві правові, політичні, економічні та соціальні перешкоди для широкого судового переслідування. Притягти до суду всіх злочинців часто фізично неможливо чи непрактично.
- c) На практиці всі правові системи, в тому числі міжнародне кримінальне право, надають органам судового переслідування певну свободу вирішувати, щодо яких підозрюваних чи інцидентів буде відкрито судове провадження і в якій послідовності. У деяких випадках прокурори на власний розсуд відмовляються відкривати провадження, якщо воно не відповідає інтересам суспільства. Якщо категорії злочинів для судового переслідування та їхня пріоритетність визначаються в рамках певної стратегії, щодо неперіоритетних злочинів може бути ухвалено рішення про закриття або відтермінування проваджень. Там, де відбуваються масові звірства, до неперіоритетних або до нерозслідуваних можуть зарахувати й тяжкі злочини.
- d) Як зазначено в рекомендації 5, ретельно розроблені формати амністії в поєднанні зі стратегією вибіркового судового переслідування можуть відповідати міжнародним

зобов'язанням держави і сприяти досягненню законних цілей під час реагування на масштабні злочинні дії. Залежно від формату і сфери застосування амністії можуть безпосередньо сприяти досягненню цілей, традиційно пов'язаних із судовим переслідуванням, — включно з утриманням від скоєння злочинів (коли умовою застосування амністії є роззброєння й відмова від незаконної діяльності) та суспільним осудом (коли умовою застосування амністії є публічне визнання своєї провини).

Рекомендація 4. Роль амністій

- а) Під час конфліктів і репресій або в процесі політичних перетворень амністії застосовують із різною метою. На різних етапах позитивна роль амністій може бути такою:
- i. сприяння капітуляції та роззброєнню сторін конфлікту;
 - ii. примус авторитарних володарів до передачі влади;
 - iii. зміцнення довіри між сторонами конфлікту;
 - iv. сприяння укладенню мирних угод;
 - v. звільнення політичних в'язнів;
 - vi. сприяння поверненню вигнанців;
 - vii. створення стимулів для участі злочинців у встановленні істини або в програмах примирення.
- б) У всіх випадках, коли амністії поширюються на серйозні злочини, важливо розрізняти незаконні й законні амністії. Незаконні амністії, як правило, бувають безумовними, унеможливають розслідування та забезпечують безкарність осіб, відповідальних за скоєння серйозних злочинів. Більша ймовірність законності в амністій, що передусім реалізуються для створення інституційних і безпекових умов гарантованого і постійного захисту прав людини та вимагають від злочинців індивідуальної участі у заходах зі встановлення істини, забезпечення відповідальності та відшкодування збитків.

Рекомендація 5. Зв'язок амністії та відповідальності

Формат амністії може доповнювати або підсилювати ефективність судових та позасудових процесів, спрямованих на притягнення до відповідальності, і сприяти виконанню державою своїх міжнародних зобов'язань та внутрішніх завдань. Комбінований формат може:

- a) допомогти встановити істину й знайти відповідальних у справах, які не було відібрано для судового переслідування;
- b) зосередити обмежені ресурси прокуратури на пріоритетніших справах або випадках, коли правопорушник не виконав умови амністії;
- c) сприяти досягненню ширших цілей у ході вирішення конфліктів, не зосереджуючись лише на судових провадженнях (див. рекомендацію 4);
- d) забезпечити більшу відповідність міжнародним зобов'язанням держави, ніж масштабні амністії, що скасовують будь-яке кримінальне переслідування.

ЧАСТИНА В. РАМКИ ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЙ

Рекомендація 6. Амністії та міжнародні зобов'язання щодо судового переслідування

- a) Винних у скоєнні міжнародних злочинів і грубих порушень прав людини слід притягувати до відповідальності, але міжнародне право дозволяє державам виявляти певну гнучкість та свободу дій у застосуванні амністії.
- b) Жоден міжнародний договір прямо не забороняє амністій. Стаття 6 (5) Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій, яка стосується неміжнародних збройних конфліктів, закликає держави до амністії після закінчення військових дій. Тому статус амністій у рамках міжнародного права зазвичай оцінюється на (не)сумісність із договорами,

що забороняють вчинення конкретних категорій злочинів, із тлумаченнями загального міжнародного права та зобов'язанням надавати правову допомогу постраждалим відповідно до міжнародного права прав людини.

- с) Такі міжнародні злочини, як геноцид, серйозні порушення Женевських конвенцій, тортури й насильницькі викрадення людей, у сучасному світі заборонені міжнародними договорами. Ці договори вимагають від держав-учасниць на рівні національного законодавства передбачити ефективні заходи покарання за скоєння вищезгаданих злочинів. Женевські конвенції 1949 року також наказують державам-учасницям здійснювати розшук осіб, звинувачених у скоєнні тяжких злочинів, для притягнення їх до відповідальності. Конвенції проти катувань та насильницьких викрадень вимагають від держав-учасниць передавати такі справи до компетентних внутрішніх органів для притягнення злочинців до відповідальності й вирішення, чи ухвалювати в цих випадках такі самі рішення, як і за скоєння будь-якого тяжкого злочину. Ухвалюючи такі рішення, національні органи кримінальної юстиції можуть скористатися встановленими принципами права — наприклад, при розробці й застосуванні стратегії вибіркового судового переслідування. До вибіркового переслідування вдаються й міжнародні та змішані суди. Тому держави можуть і не порушувати своїх зобов'язань, якщо діятимуть на власний розсуд і відмовляться від переслідування всіх без винятку злочинців за скоєні злочини. Рішення про пріоритетність певних категорій справ має ухвалюватися на підставі прозорих і об'єктивних критеріїв. Як зазначено в рекомендації 5, ретельно розроблені амністії можуть доповнювати стратегії вибіркового судового переслідування.
- d) Злочини проти людяності й військові злочини, вчинені в неміжнародних збройних конфліктах, визначає Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС), тому в країнах, на які поширюється його юрисдикція, МКС може переслідувати винних у вчиненні таких злочинів. Разом із висновками авторитетних органів і прецедентним правом

міжнародних судів ця можливість полегшила визначення таких злочинів і сприяла поширенню думки про необхідність збереження заборони амністії за міжнародні злочини. Втім, інші джерела *opinio juris* у національних і змішаних судах і державна практика застосування амністій не відображають встановленої, явної й категоричної заборони амністій щодо міжнародних злочинів.

- е) У міжнародному праві прав людини існують відмінності в підходах регіональних судів з прав людини до категоричного зобов'язання держави переслідувати злочинців, які вчинили грубі порушення таких прав. Дехто вважає, що досить вимагати розслідування подібних порушень і відновлення прав потерпілих. Амністії в різних регіонах світу можуть проводитися за різними стандартами.

Рекомендація 7. Злочини, що підпадають під амністію

- а) Аби мінімізувати потенційні ризики конфлікту з будь-яким зобов'язанням кримінального переслідування злочинців за міжнародним кримінальним правом або міжнародним правом прав людини, в рамках застосування амністії необхідно встановити чіткі критерії визначення злочинів, які під неї підпадають. Урівноважити обмеження їхніх категорій і досягнення цілей самої амністії часом непросто. Наприклад, виключення військових злочинів може унеможливити капітуляцію бойовиків, якщо ті не впевнені, чи будуть їхні дії вважатися військовими злочинами.
- б) Обмежити категорії злочинів, які підпадають під амністію, можна кількома способами:
 - i. склавши вичерпний перелік злочинів, на які не поширюється амністія;
 - ii. склавши неповний перелік пов'язаних із конфліктом або політичних злочинів і чітко роз'яснивши, як політичні злочини будуть відокремлюватися від загальнокримінальних;

- iii. склавши вичерпний перелік злочинів, на які поширюється амністія.

Коли амністія обмежується лише політичними або пов'язаними з конфліктом злочинами чи під неї не підпадають специфічні категорії злочинів, осіб, які вчинили загальнокримінальні злочини або не підпадають під амністію, будуть переслідувати у звичайному судовому порядку. Якщо особа вчинила низку злочинів і деякі з них підпадають під амністію, а інші — ні, до неї може бути застосовано часткову амністію. Як наголошено в рекомендації 16, застосування часткових амністій вимагає індивідуального рішення щодо кожного окремого порушника.

- c) Посилити легітимність і законність амністії може виключення з неї категорій злочинів, що фігурують у численних зобов'язаннях держави:
 - i. тяжких міжнародних злочинів;
 - ii. інших насильницьких дій проти конкретних осіб, які за рівнем тяжкості ще не входять до категорії міжнародного злочину;
 - iii. дій або злочинів, скоєних задля особистої вигоди або через неприязнь.

Як зазначено в рекомендації 8, визначення категорій дій та злочинів, на які не поширюється амністія, можна поєднати з обмеженнями категорій осіб, на яких вона поширюється.

Рекомендація 8. Особи, які підпадають під амністію

- a) Політичний контекст, мета амністії, а також національне і міжнародне право визначають коло осіб, які під неї підпадають.
- b) У рамках застосування амністії необхідно встановити чіткі критерії визначення категорій осіб, які можуть бути амністованими, не підпадають під амністію або обох категорій одночасно. Таке визначення може відбуватися на підставі:

-
- i. належності особи до конкретної державної установи або членства в недержавній організації;
 - ii. займаної посади в установі або організації чи передбачуваного рівня службової відповідальності на займаній посаді.
- c) Якщо категорії осіб у рамках амністії визначає належність до певних об'єднань чи організацій, необхідно завжди брати до уваги різницю між державними чиновниками та всіма іншими громадянами, які не несуть політично-правової відповідальності в рамках чинного національного законодавства. Така відмінність може бути пов'язаною, наприклад, із національними нормами щодо права на застосування сили, а також із уже застосованими раніше до державних чиновників амністіями, імунітетом і звільненням від покарання. Слід також брати до уваги застосовність різних норм міжнародного права до різних категорій злочинців. Наприклад, міжнародне право прав людини зазвичай застосовне лише до дій держави, а деякі міжнародні конвенції (наприклад, Конвенція проти катувань) — винятково до державних службовців. Утім, використання таких відмінностей у підходах до державних та недержавних суб'єктів може підірвати зусилля щодо сприяння примиренню між колишніми суперниками.
- d) Амністії, де беруться до уваги займані посади або ранги, можуть не поширюватися на військових і політичних лідерів і передбачати імунітет лише для правопорушників нижчого щабля. Таке ранжування забезпечує рівновагу між амністією і відповідальністю, але може виявитися проблематичним, коли ключовими гравцями політичних перетворень є саме високопосадовці. Амністії, що на них не поширюються, можуть спиратися на застосовний у міжнародному кримінальному праві принцип відповідальності командування, а також на стратегії міжнародних і змішаних судів, які першочергово зосереджуються саме на «найвідповідальніших».

- е) Відповідно до міжнародного кримінального права, підлеглі несуть відповідальність за міжнародні злочини, вчинені за наказом вищого керівництва, але їх може бути й звільнено від відповідальності, якщо вони були юридично зобов'язані виконувати цей наказ, якщо не знали, що наказ незаконний, а також якщо незаконність наказу не була чіткою. Підставами для звільнення від кримінальної відповідальності злочинців усіх щаблів може бути й недостатній рівень розумових здібностей та примус до скоєння злочину. Також при винесенні вироку часом беруться до уваги певні пом'якшувальні обставини: зусилля підсудного, спрямовані на виплату компенсацій постраждалим, співпраця з судовими органами, вік, рівень освіти й соціально-економічне становище. Принципи, на підставі яких відбувається пом'якшення покарання або звільнення від відповідальності, може бути прописано в законі про амністію. У разі амністування злочинців нижчого соціального рівня, розглянутого в рекомендації 11, звільнення від відповідальності інколи обумовлюється їхньою участю в програмах альтернативного правосуддя.
- ф) Особливої уваги при застосуванні амністії потребує поводження з дітьми, які вчинили дії, що можуть кваліфікуватись як національні або міжнародні злочини. Міжнародне право і більшість національних правових систем передбачають певний мінімальний вік кримінальної відповідальності. Якщо на момент скоєння злочину особа не досягла цього віку й не може нести кримінальну відповідальність, до неї тим паче не повинна застосовуватись амністія. Якщо можливість демобілізації та реінтеграції залежить від участі в процесі амністії, слід подбати про задоволення потреб дітей, які під неї не підпадають, бо за віком не можуть нести правової кримінальної відповідальності. Щодо дітей, молодших за 18 років, які на момент скоєння злочину вже досягли мінімального віку настання кримінальної відповідальності, може бути відкрите кримінальне провадження, тому вони можуть бути включеними в процес

амністії, але слід подбати про їхні конкретні потреби і врахувати життєвий досвід.

Рекомендація 9. Часові рамки

- a) Аби уникнути непорозумінь, необхідно чітко визначити початкову та кінцеву дати періодів, протягом яких коїлися злочини, що підпадають під амністію. Період між початковою і кінцевою датами повинен бути мінімально необхідним для досягнення її цілей. Вибір дат може вплинути на законність амністії (наприклад, коли граничні терміни використовуються зі стратегічних міркувань, аби виключити певні відомі події або злочини, скоєні лише однією стороною конфлікту, або коли щодо дати початку конфлікту нема однастайності).
- b) У міжнародних договорах і прецедентному праві деяких національних та міжнародних судів насильницькі викрадення трактуються як тривалий злочин. Оскільки вважається, що злочин триває, доки не буде остаточно з'ясовано долю викраденої особи, амністії не повинні забороняти проведення розслідувань у таких справах незалежно від того, коли саме сталося викрадення.

Рекомендація 10. Географічні рамки

Коли конфлікт або репресивна державна політика переважно зачіпає один регіон країни, амністія може поширюватися лише на злочини, вчинені в його межах. Такі обмеження зводять до мінімуму безпідставні звільнення від покарання, але водночас можуть спричинити ризик особливого ставлення до постраждалих саме з визначеного регіону порівняно з іншими постраждалими на решті території країни. Якщо географічні рамки застосування амністії в законі не визначено, як правило, мається на увазі, що вона поширюється на всю територію країни. Під дію амністії можуть також підпадати злочини, вчинені громадянами за межами власної країни, але рекомендація 18 роз'яснює, що в таких випадках амністія не може заборонити державі, на території якої було вчинено такі злочини, діяти в межах власної юрисдикції.

ЧАСТИНА С. УМОВИ АМНІСТІЇ

Рекомендація 11. Вимоги до осіб, які підпадають під амністію

Індивідуальним злочинцям може бути висунуто певні вимоги, лише після виконання яких їх амністують. За таких умов амністія може сприяти запобіганню подальшому насильству та забезпечити відповідальність і дотримання прав потерпілих на встановлення істини й компенсації. Готовність злочинців до виконання таких вимог може залежати від цілого ряду чинників (політична ситуація і умови безпеки, культурний контекст встановлення істини й забезпечення справедливої міри відповідальності, необхідність зізнання чи покаяння за скоєні дії). Що більше умов передбачає амністія, то менше злочинців підпадатимуть під її дію, але саме умовність може підвищити її легітимність та законність, а також поліпшити подальше дотримання державою міжнародних зобов'язань щодо проведення розслідувань і відновлення прав потерпілих. Правопорушникам, не готовим повною мірою виконати всі висунуті вимоги, має бути відмовлено в амністії. Попередні умови для застосування амністії можуть включати:

- a) індивідуальний порядок подання клопотання про амністію;
- b) капітуляцію і участь у програмах роззброєння, демобілізації та реінтеграції;
- c) участь у традиційних судових процесах або в програмах відновного правосуддя;
- d) повне визнання особистої причетності до злочинів із передбаченою відповідальністю за неправдиві свідчення;
- e) надання інформації щодо участі третіх сторін у скоєнні злочинів;
- f) надання свідчень (публічно чи приватно) комісії зі встановлення істини в рамках проведення офіційного розслідування або інших заходів зі встановлення істини;

- g) свідчення у судових процесах над тими, хто не підпав під або не мав права на амністію;
- h) повернення незаконно придбаного майна;
- i) внесок у матеріальну та/або моральну компенсацію постраждалим.

Рекомендація 12. Умови поведінки осіб, які підпадають під амністію

- a) Для підвищення легітимності та законності амністованим особам можуть ставитись умови поведінки, за недотримання яких вони автоматично позбавляються отриманого імунітету. Ці умови дають змогу державі притягти до відповідальності осіб, які зловживають набутим через амністію статусом, і водночас забезпечувати індивідуальний внесок кожного амністованого у процес примирення. Однак ця невизначеність щодо постійності може зробити амністію менш привабливою для деяких злочинців. Для збереження набутого імунітету амністованим особам зазвичай висувають такі вимоги:
 - i. дотримання умов, на яких початково було застосовано амністію;
 - ii. утримання від нових пов'язаних із конфліктом, політичних чи будь-яких інших злочинів або порушень;
 - iii. тимчасова заборона володіти небезпечною зброєю, брати участь у виборах, обіймати державні посади та/або служити в поліції й національних збройних силах.
- b) Деякі з умов амністії, перелічені в рекомендації 11 (пункти (c)–(i)), можуть стати вимогами до поведінки амністованих, а не її попередніми умовами.
- c) Для спрощення виконання вимог щодо майбутньої законослухняної поведінки амністія може надавати злочинцям імунітет від судового переслідування на обмежений період, по закінченні якого амністований набуває постійного імунітету,

якщо всі умови виконані, або ж узагалі позбувається імунітету в разі скоєних порушень. В разі виявлення фактів забороненої діяльності амністований може негайно втратити наданий імунітет.

- d) Для контролю законослухняної поведінки слід впровадити офіційну та незалежну процедуру оцінки й рішення про надання імунітету в разі дотримання умов. Така процедура має передбачати чіткі критерії та правила визначення належного дотримання умов, а орган, який ухвалює рішення, слід належним чином забезпечити ресурсами. У разі скасування амністії через неналежну поведінку кримінальне провадження відкривається як щодо раніше амністованих злочинів, так і щодо скоєних після отримання тимчасового імунітету.

ЧАСТИНА D. УХВАЛЕННЯ ЗАКОНУ ПРО АМНІСТІЮ, ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ПЕРЕГЛЯД УМОВ АМНІСТІЇ

Рекомендація 13. Дотримання вимог національного законодавства

Хоча всі правові системи передбачають певну гнучкість системи кримінального судочинства, застосування амністії під час або після конфлікту чи репресій може бути обмежене національним законодавством. Для забезпечення відповідності амністії вимогам національного законодавства її процедура має щонайменше відповідати всім офіційним національним правилам, а в разі їхнього порушення національні суди повинні мати реальну незалежність і достатні повноваження для оголошення закону про амністію неконституційним або ж вимагати внесення змін до чинного законодавства.

Рекомендація 14. Спосіб ухвалення та консультації з громадськістю

- a) Амністію може бути ухвалено за допомогою різних виконавчих і законодавчих механізмів, передбачених на такий випадок чинними національними процесуальними нормами. Обраний механізм може вплинути на можливість подальшого внесення змін до закону про амністію та його скасування. У закон про амністію, ухвалений відповідно до положень конституції, буде складніше вносити поправки.
- b) Проведення консультацій із громадськістю в ході розробки амністії може підвищити її легітимність. За можливості до участі в таких консультаціях слід залучати громадян із потенційно маргіналізованих груп — постраждалих, жінок, дітей, переміщених осіб, представників меншин і колишніх учасників бойових дій. Консультації можуть проводитися в різних формах, у тому числі як громадські збори, опитування, фокус-групи й розгляд письмових петицій.
- c) Деякі амністії було підтверджено національними референдумами, що значно підвищили їхню легітимність. Для цього часом потрібне голосування щодо мирної угоди чи нової конституції, де закріплено положення про амністію, яке вписується в ширший контекст зусиль із забезпечення миру та демократії. Часом питання про амністію роблять єдиним питанням референдуму, аби не змішувати його з іншими важливими питаннями. Там, де меншини переслідував уряд, що складався з представників етнічної більшості, позитивним результатом референдуму слід вважати лише після отримання кваліфікованої більшості голосів у кожній громаді.
- d) Вимога щодо участі громадськості — лише один із компонентів розробки амністії, й сама по собі вона не може гарантувати законність або легітимність амністії, що порушує внутрішнє чи міжнародне законодавство.
- e) «Самоамністії» — це амністії, оголошені в односторонньому порядку режимами, які незаконно захопили владу і

відповідальні за міжнародні злочини або грубі порушення прав людини. У рамках дотримання міжнародних зобов'язань держава має вважати такі амністії незаконними та нелегітимними.

Рекомендація 15. Правові наслідки

- a) Амністії можуть передбачати низку правових наслідків для окремих осіб, які під них підпадають:
 - i. заборона відкриття нових кримінальних проваджень;
 - ii. припинення вже розпочатих кримінальних розслідувань та судових розглядів;
 - iii. скорочення терміну ув'язнення;
 - iv. звільнення ув'язнених;
 - v. помилування;
 - vi. зняття судимості;
 - vii. звільнення від цивільної відповідальності.
- b) У випадках, коли амністія прямо (відповідним законом) або непрямо (коли доступ до цивільних засобів правового захисту залежить від попередніх вироків) звільняє від цивільної відповідальності, слід розглянути можливість використання адміністративних програм відшкодування збитків для забезпечення правозахисту постраждалих.
- c) Якщо формат амністії розрізняє категорії злочинців чи злочинів, її правові наслідки можуть бути різними для різних категорій амністованих. Звинувачені в тяжких злочинах отримують скорочення терміну ув'язнення, менш тяжкі злочини часом підпадають під повну амністію. Такий багаторівневий підхід може забезпечити пропорційність правових наслідків для різних категорій злочинців і підвищує легітимність та законність амністії.

Рекомендація 16. Впровадження амністії

- а) Якщо в амністії є певні обмеження чи умови, необхідно визначити наявність у підсудного права на неї. Впровадження амністій можуть контролювати національні суди, підпорядковані уряду консультативні органи або спеціально призначені комісії з амністії чи встановлення істини, які матимуть повноваження безпосередньо застосовувати амністію чи рекомендувати її застосування. Установа, що відповідає за впровадження амністії, повинна:
- i. бути незалежною;
 - ii. представляти різні соціальні сектори;
 - iii. мати відповідні професійні навички для впровадження амністії;
 - iv. мати юрисдикцію й повноваження для ефективного виконання свого мандата;
 - v. мати достатні ресурси для винесення попереднього рішення про право на амністію й, за необхідності, для контролю дотримання умов амністованими протягом встановленого терміну.
- б) Участь жертв і постраждалих спільнот у процесі впровадження амністії зазвичай підвищує її легітимність. Можливо, їм треба буде дозволити брати участь у слуханнях, на яких виносяться рішення про задоволення поданих клопотань про амністію. Для забезпечення ефективної участі важливо також своєчасно інформувати потерпілих про час і місце проведення слухань, забезпечувати чи створювати можливість участі їхніх юридичних представників та/або надавати фінансову підтримку для покриття пов'язаних з участю в слуханнях дорожніх або інших витрат, а також забезпечувати ефективну підтримку і захист свідків. З потерпілими, присутніми під час допиту злочинця на розгляді клопотання про амністію, слід поводитись обережно, аби уникнути ретравматизації. Їх варто

інформувати про остаточне рішення щодо застосування амністії ще до офіційного оприлюднення.

- c) Процеси впровадження амністій повинні брати до уваги процесуальні права прохачів про амністію. Зокрема їм слід забезпечити можливість оскаржити рішення відповідних органів у незалежних судах.

Рекомендація 17. Скасування амністії

- a) У кількох країнах національні суди або законодавчі органи скасували довготривалі та впроваджені раніше амністії. Аби забезпечити можливість майбутнього скасування, в законі про амністію може бути положення про судовий перегляд реалізованих заходів відповідними національними органами, однак створювана такими положеннями невизначеність часом підриває здатність амністії сприяти стабільності, захисту прав людини і примиренню. Крім того, в разі скасування амністії у держави можуть виникнути інші труднощі з забезпеченням кримінальної відповідальності.
- b) Коли законодавство про амністію чітко обмежує сферу її застосування, але обмежень не дотримуються через надмірно широке прецедентне право, для відновлення кримінальних проваджень може знадобитися не скасування амністії, а забезпечення контролю над послідовним застосуванням певних обмежень чи норм закону про неї.

Рекомендація 18. Міжнародні суди й національні амністії

- a) Хоч національний закон про амністію й забороняє кримінальне переслідування всередині країни, він жодним чином не може заборонити міжнародним, змішаним або іноземним судам здійснювати свою юрисдикцію. Тому ці суди можуть у межах власної юрисдикції ухвалювати рішення про те, чи визнавати правові наслідки національних амністій.

-
- b) Якщо міжнародний або змішаний кримінальний трибунал має відповідну юрисдикцію, державу можуть змушувати з ним співпрацювати певні договірні зобов'язання. Така співпраця може включати видачу амністованого на національному рівні злочинця, аби той постав перед міжнародним судом.
 - c) Міжнародні та змішані кримінальні трибунали мають право виносити обвинувальні вироки окремим особам, але не можуть оголосити національну амністію неконституційною або примусити державу скасувати свій закон про застосування амністії. Тому навіть коли міжнародні суди відмовлялися визнати законність правових наслідків амністії для окремих осіб і розглядали їхні справи в межах своєї широкої юрисдикції, це не скасовувало дії закону про амністію на національному рівні. На практиці це може означати, що більшість злочинців у державі, яка провела амністію, й надалі користуватиметься отриманим імунітетом.
 - d) Регіональні суди з прав людини можуть розглядати питання про те, чи не порушує свої міжнародні зобов'язання, проводячи амністію, держава, на яку поширюється їхня юрисдикція. Якщо ці суди знаходять порушення, вони рекомендують державі для виправлення ситуації вжити відповідних заходів — включно з ануляцією національного закону про амністію. Виконання рекомендації може призвести до припинення його дії.

Луїза Малліндер

Коментарі до Белфастських керівних рекомендацій з амністії та відповідальності

АНОТАЦІЯ

Белфастські керівні рекомендації розробила експертна група незалежних міждисциплінарних фахівців і практиків із різних регіонів світу й територій, де нещодавно траплялися масштабні порушення прав людини, як допоміжний інструмент для тих, хто хоче ухвалити або оцінити вже ухвалені рішення щодо застосування амністії та забезпечення відповідальності під час або після припинення конфлікту чи репресій. Рекомендації поділені на чотири частини: загальні принципи, рамки застосування амністій, умови амністії, ухвалення закону про амністію, впровадження та перегляд умов амністії. Ці пояснювальні коментарі пропонують до розгляду закони, стандарти та практики, що стосуються кожної рекомендації, а також роз'яснюють дискусійні моменти, які виникали в процесі розробки.

ВСТУП

Держави тисячоліттями використовували амністії для розв'язання збройних конфліктів, інтеграції в суспільство колишніх правопорушників і виправлення несправедливості, зумовленої надмірно жорсткими кримінально-правовими процесами⁴. Раніше амністії були предметом лише національної законодавчої регуляції й зазвичай виносилися на розгляд міжнародної спільноти, лише якщо були невід'ємною частиною мирних угод між державами. Розширення міжнародного права після Другої світової війни поглибило міжнародну зацікавленість законами про амністію, які переважно отримували позитивну оцінку. Наприклад, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій 1977 року прямо заохочує

держави проводити «за можливості всеохопну амністію» після завершення бойових дій⁵. У Коментарі до додаткових протоколів сказано, що така норма покликана «заохочувати жести примирення, які можуть сприяти припиненню розбрату та відновленню нормального життя розділеної нації»⁶. Підкомітет ООН з питань запобігання дискримінації та захисту прав меншин у своєму рішенні 1983 року про проведення першого порівняльного дослідження законів про амністію⁷ підкреслив важливість таких законів для «потенційного захисту прав людини та основних громадянських свобод»⁸. Результати досліджень виявили позитивну роль амністій у царині звільнення всіх політичних в'язнів, досягнення «національної згоди щодо політичних змін і переходу до демократії», «заохочення перших кроків до демократичного процесу»; блокування «внутрішніх криз» та сприяння «завершеності міжнародних збройних конфліктів»⁹. Така позитивна оцінка потенційного внеску амністій у мир та демократію нерідко спонукала органи Організації Об'єднаних Націй закликати виснажені війною держави до їхнього застосування¹⁰.

Однак сьогодні уряди, які хочуть провести амністію, дедалі частіше стикаються з міжнародно-правовим, дипломатичним та економічним тиском, спрямованим проти амністування міжнародних злочинів та грубих порушень прав людини. Такі зміни пояснюються розширенням набору інструментів та інститутів міжнародного права в галузі прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, а також активністю громадських організацій, що здійснюють моніторинг дотримання цих прав. З кінця 1990-х років тенденція посилюється через застосування міжнародного прецедентного права та авторитетні думки, що довели порушення міжнародних правових зобов'язань держави в разі застосування амністій до осіб або груп, які скоїли міжнародні злочини або грубі порушення прав людини¹¹. Крім того, більшає прибічників думки, що спричинена амністіями безкарність замість захисту прав людини радше «спонукає амністованих до скоєння подальших злочинів» та підриває зусилля, спрямовані на досягнення стабільного миру¹².

Попри це, держави відхилили пропозиції включити чіткі заборони амністій до міжнародних договорів¹³. Ба більше, міжнародні злочини та грубі порушення прав людини амністуються й надалі, а в деяких випадках такі амністії отримують міжнародну підтримку і схвалення національних судів¹⁴. Як сказано в рекомендації 6, цей стан речей ілюструє дозволена міжнародним правом державам гнучкість у процесі прийняття рішення про амністію. Однак розвиток міжнародного права та практик впливає на формат і роль амністій, тому нині трапляються лише поодинокі випадки безумовного амністування військових злочинців та порушників прав людини — амністії дедалі частіше висувають жорсткі умови для порушників і розглядають кожен випадок індивідуально, аби запобігти подальшому насильству й дотриматися принципу відповідальності, а розробники відповідних законів закладають туди змогу використовувати їх як додатковий механізм стратегій вибіркового судового переслідування. У такому контексті стає можливим стратегічне використання амністій для сумліннішого виконання державою своїх міжнародних правових зобов'язань.

У твердженнях щодо впливу амністій на захист прав людини вони загалом трактуються як однорідне явище, без урахування вищезначених змін в умовах застосування. Однак результати нещодавніх досліджень не виявили доказів того, що амністія підриває захист прав людини. Наприклад, аналіз реалізованих амністій в окремих державах, таких як Іспанія та Мозамбік¹⁵, доводить, що амністування навіть за тяжкі злочини може бути ефективним кроком на шляху до стабільної демократії та зменшення порушень прав людини. Такі приклади дають підстави стверджувати, що негативний вплив амністій на відновлення миру та перехід від диктатури до демократії принаймні не було доведено, однак твердження, що амністії не завжди шкодять захисту прав людини, не означає, що вони мають потенційно позитивний вплив на ситуацію з дотриманням цих прав чи, навпаки, якби до них не вдавалися, ця ситуація би поліпшилася. Причинно-наслідкові аргументи про правозахисний ефект амністій довести важко, адже не всі амністії прагнуть такої мети. Крім того, навіть якщо після амністії загальна ситуація з дотриманням прав людини

покращується, це жодним чином не доводить, що саме амністія стала причиною позитивних змін¹⁶. Останніми роками було проведено масштабні кількісні та порівняльні дослідження для вимірювання впливу засобів перехідного правосуддя, включно з амністіями, на покращення захисту прав людини та встановлення демократії. Наприклад, Олсен, Пейн та Рейтер виявили, що у країнах, де судові процеси або амністії не підкріплювалися іншими механізмами перехідного правосуддя, жоден з цих заходів не мав «статистично значущого ефекту для поліпшення ситуації з правами людини та демократичними перетвореннями»¹⁷. І навпаки, якщо держави під час перехідного періоду застосовували як судочинство, так і амністію, це привело до «зміцнення демократії і прав людини»¹⁸. Такі виграшні комбінації можливі в разі одночасного застосування вибіркового кримінального переслідування та обмежених умовних амністій або ж проведення амністії після закінчення судових розглядів. Олсен та інші далі стверджують, що організація і робота комісій зі встановлення істини у перехідний період збільшує шанси на успішний результат¹⁹. Аналогічні аргументи висуває Річчі, який шляхом кількісного аналізу дійшов висновку, що країни, які застосовують комбінацію судочинства та амністій, «зможуть досягти сталого миру ймовірніше, ніж країни, де використовувався лише один правовий механізм»²⁰. Результати проведених досліджень дозволяють припустити, що в разі застосування разом з іншими механізмами перехідного правосуддя амністії можуть посилити захист прав людини. Отже, ми отримали емпіричну підтримку підходу керівних рекомендацій: за можливості амністію слід розробляти як допоміжний інструмент для забезпечення відповідальності та встановлення істини.

Усвідомлення гнучкості міжнародного права щодо статусу амністій, а також занепокоєння питанням, як абсолютна заборона амністій може вплинути на захист прав людини в постконфліктних або «перехідних» від репресивного режиму до демократії країнах, призвели до пропозиції створити групу незалежних, міждисциплінарних науковців та практиків із різних регіонів світу й розробити керівні принципи та рекомендації —

допоміжний інструмент для тих, хто хоче ухвалити або оцінити вже ухвалені рішення про застосування амністії та забезпечення відповідальності під час або після припинення конфлікту або репресій. Пропоновані керівні рекомендації ґрунтуються на міжнародних правових джерелах (міжнародних договорах і загальному міжнародному праві), на рішеннях міжнародних кримінальних судів і органів захисту прав людини, на деклараціях, директивах, постановах та інших стандартах ООН, а також на розгляді окремих справ²¹ та результатах проведених досліджень.

Пропоновані коментарі до керівних рекомендацій детальніше розглядають закони, стандарти та практики в рамках кожної окремої рекомендації, а також представляють певні думки, висловлені в ході розробки документу.

ЧАСТИНА А. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

Рекомендація 1. Зобов'язання й завдання нестабільних держав у царині захисту прав людини

Підвалиною визначення законності амністій часто виступає питання, чи суперечать вони обов'язку держави здійснювати судові переслідування за вчинені злочини. Однак у царині міжнародних злочинів та грубих порушень прав людини держава має цілу низку правових зобов'язань, що можуть істотно вплинути на законність амністії. Такі зобов'язання включають проведення розслідування подій, кримінальне переслідування винних осіб, забезпечення постраждалих засобами правового захисту, недопущення повторення злочинів і порушення прав та забезпечення ефективного захисту прав людини на майбутнє. Пункт 1(а) звертає увагу на існування всіх перелічених правових зобов'язань та розглядає вплив їхнього дотримання на визнання амністії законною. Це питання слід також розглядати в контексті рекомендації 6, яка стосується міжнародних зобов'язань щодо судового переслідування за злочини, та рекомендації 11, яка

стосується обумовленості законності й легітимності амністії її умовами.

Загальновизнано, що зобов'язання держав у царині захисту прав людини повинні трактуватись як «неподільні, взаємозалежні, взаємопов'язані і, звичайно, однаково важливі для людської гідності»²². Однак на практиці держави, де відбуваються збройні конфлікти або які перебувають у процесі переходу від диктатури до демократії, можуть зіткнутися зі значною кількістю перешкод виконанню своїх міжнародних зобов'язань (див. рекомендацію 3); ба більше, такі зобов'язання можуть іще й суперечити одне одному. Наприклад, амністії можуть завадити виконанню обов'язку переслідувати злочинців за рахунок виконання іншого обов'язку — запобігання подальшим порушенням прав людини. Не існує обов'язкового закону, який би чітко визначав спосіб урегулювання будь-яких подібних несумісностей, коли через амністію виникає суперечність між різними правовими зобов'язаннями держави²³. Однак Комісія з міжнародного права (КМП) рекомендує правникам прагнути до гармонізації несумісних правових норм²⁴. Вона визначає гармонізацію як «загальноприйнятий принцип, за яким декілька юридичних норм, що стосуються одного питання, слід за можливості тлумачити таким чином, аби з них випливав єдиний ряд сумісних зобов'язань»²⁵. Такий процес гармонізації може вимагати врівноваження несумісних зобов'язань, аби одні зобов'язання «обмежувалися або послаблювалися» іншими²⁶. Судова практика міжнародних трибуналів та органів моніторингу прав людини також визначає, що зобов'язання із захисту прав людини не абсолютні, й підкреслює важливість урівноваження несумісних зобов'язань — навіть щодо обов'язкового судового переслідування за тяжкі злочини. Наприклад, думка президента Міжамериканського суду з прав людини, підтримана чотирма іншими суддями у справі «Ель Мосоте проти Сальвадору», визнає важливість урівноваження права жертв конфлікту на мир та обов'язку держави карати за грубі порушення прав людини. За словами президента, «серед цих прав та обов'язків немає абсолютних, тому буде правомірно зважувати їх таким чином, аби запобігти непропорційності й задоволення одних на шкоду іншим»²⁷. Якщо амністія створює

конфлікт між різними правовими зобов'язаннями держави, рекомендація 1(а) радить домогтися максимального узгодження, аби забезпечити захист прав людини й одночасне виконання міжнародних зобов'язань держави на максимально високому рівні.

Формат амністії та інші процеси перехідного правосуддя визначаються як зобов'язаннями держави, так і політичними цілями. У рекомендації 1(б) містяться приклади відповідних політичних цілей і вказано, що, попри намагання досягти бажаного результату цілком і повністю, поставлених цілей часто годі досягти одночасно або швидко. Тому важливо не лише врівноважувати окремі цілі та завдання держави, але й забезпечити баланс між поставленими цілями і чинними зобов'язаннями.

Рекомендація 2. Відповідальність

Відповідальність покладено в основу боротьби з подоланням наслідків міжнародних злочинів та жорстоких порушень прав людини, а рекомендація 2 підтверджує важливість покарання винних²⁸. Для правників відповідальність зазвичай означає індивідуальну або державну відповідальність перед (квазі-) судовим органом²⁹. Рекомендація 2 спирається на міждисциплінарні суспільно-наукові підходи³⁰, які загалом передбачають ширші форми відповідальності, коли за скоєні злочини переслідуються не лише фізичні особи, а й державні інституції, корпорації та інші організації, коли допускається застосування як юридичних, так і неправових процесуальних інструментів і досягнення ширшого спектру соціальних цілей, ніж у класичному кримінальному переслідуванні. Як стверджує рекомендація 2 і повторює рекомендація 6, притягнення до відповідальності за скоєння міжнародних злочинів та грубі порушення прав людини має відбуватися за правовими стандартами, з урахуванням результатів наукового аналізу щодо суспільної ваги принципу відповідальності.

Спираючись на опубліковані міждисциплінарні наукові роботи, рекомендація 2 визначає ключові елементи ефективного процесу забезпечення відповідальності. Механізми перехідного правосуддя можуть забезпечувати їх різною мірою і з різними наслідками.

Наприклад, кримінальне судове провадження може забезпечити відповідальність злочинця через застосування примусових заходів покарання за обвинувальними висновками та вирокami судів, але такий процес може спонукати злочинця радше до заплутування слідства, ніж до готовності відповідати за свої дії³¹. Через несудові механізми притягнення до відповідальності (наприклад, комісії зі встановлення істини, публічні розслідування, парламентські комітети, омбудсмени або комісії з прав людини, програми перевірки на благонадійність та елементи відновлювального або традиційного правосуддя) можна визначати осіб, яких слід притягнути до відповідальності, вимагати від правопорушників зізнання у скоєному та пояснення своїх дій або бездіяльності, а також застосовувати до них різні санкції. Такі процеси уможливають встановлення істини, яке може виявитися не під силу традиційному суду, і виявлення ширшого спектру зловживань — т. зв. структурної несправедливості. Як сказано в рекомендації 15, для різних правопорушників може бути передбачено різні санкції, які враховують тяжкість скоєного злочину або міру провини.

Хоч амністія впроваджується для обмеження кримінального переслідування, як сказано в рекомендації 5, її формат може підсилювати ефективність спрямованих на забезпечення відповідальності судових та позасудових процесів, а також сприяти виконанню державою своїх міжнародних зобов'язань та внутрішніх завдань. Крім того, амністії не обов'язково припиняють дію несудових механізмів забезпечення відповідальності — як зазначено в рекомендаціях 5, 10 та 11, індивідуальні амністії можуть надаватися в обмін на участь у програмах відновлення правосуддя. Тому рекомендація 2 стверджує, що амністії можуть навіть посилювати відповідальність злочинців.

Рекомендація 3. Роль судового переслідування

У пункті 3(а) підкреслено важливість судового переслідування за міжнародні злочини та інші серйозні правопорушення й зазначено, що воно може сприяти досягненню цілого ряду цілей, у тому

числі стримування злочинності, відплати, реабілітації, вираження цінності верховенства закону та примирення. Однак після періоду активізації злочинності не завжди можливо або доцільно забезпечувати притягнення до кримінальної відповідальності всіх без винятку злочинців через велику кількість правових, політичних та соціальних наслідків, про які зазначено в пункті (b). Генеральний секретар ООН визнав, що «після закінчення масштабних конфліктів переважна частина злочинців, причетних до скоєння тяжких злочинів... так ніколи й не постане ані перед міжнародним, ані перед національним судом»³². На його думку, аби не допустити такої безкарності, прокуратура має виробити «стратегічну, засновану на чітких критеріях та адаптовану до соціального контексту політику»³³, яка забезпечить ефективне судове переслідування злочинців. Такий підхід розглянуто в пункті (c), який враховує наслідки впровадження пропонованої стратегії притягнення до відповідальності в умовах масштабних порушень прав людини та наголошує на неприпустимості певної вибіркової судового переслідування як у національних системах кримінального судочинства, так і в міжнародних кримінальних трибуналах та змішаних судах³⁴. Досвід показує, що вибіркової стратегії судового переслідування можуть призвести до притягнення до відповідальності лише певної частини злочинців, бо до інших буде застосовано амністію. Наприклад, змішані суди Камбоджі та Сьєрра-Леоне розглядали справи лише невеликої частини злочинців із кожної країни (п'ять³⁵ та тринадцять³⁶ відповідно), й це дозволило тисячам інших правопорушників скористатися амністією. У пункті (d) зазначено, що амністії, поєднані зі стратегією вибіркового судового переслідування, можуть відповідати міжнародним зобов'язанням держави і сприяти досягненню законних цілей у царині переслідування злочинців³⁷.

Рекомендація 4. Роль амністій

Пункт (a) ілюструє, як можна скористатись амністіями для досягнення ряду позитивних цілей. Хоча цілі, закладені в основу амністії, переважно не цілком прозорі, розуміти й усвідомлювати їх надзвичайно важливо, адже саме вони впливають на формат

і сферу застосування амністії, визначаючи її правомірність та легітимність. Загалом терміном «легітимність» у цих рекомендаціях названо умову для вироблення політики та ухвалення пов'язаних із амністією рішень, оскільки автори проекту вважають, що легітимність — поняття ширше, ніж законність. Легітимність, серед іншого, визначається мірою реалізації амністії через демократичні та відкриті процеси (див. рекомендацію 14), із залученням окремих осіб та громад (див. рекомендацію 16) та як невід'ємної частини цілісних стратегій досягнення миру, справедливості й примирення. Легітимність вважається ключовою характеристикою амністій, які досягли позитивних цілей.

Пункт (b) наголошує на важливості розрізнення незаконних і законних амністій. При цьому, відповідно до загального врівноваженого підходу рекомендацій, така категоризація не ґрунтується суто на обов'язку держави забезпечити притягнення винних до відповідальності, а й враховує, якою мірою амністія може сприяти або перешкоджати державі у виконанні міжнародних зобов'язань та досягненні поставлених політичних цілей. Якщо формат амністії дозволяє не порушувати численних міжнародних зобов'язань, її з більшою ймовірністю визнають законною. Якщо ж амністія реалізується для забезпечення безкарності й не враховує ані обов'язку переслідувати злочинців, ані інших міжнародних зобов'язань, її зазвичай сприймають як незаконну. Такий підхід чітко відокремлює умовні амністії, до яких заохочують рекомендації 11 та 12, від безумовних (іноді відомих як загальні), котрі слід вважати так само неприйнятними, як і «самоамністії», описані в рекомендації 14(e). Рекомендація 4(b) зазначає, що амністії з більшим ступенем імовірності визнаватимуть законними як на міжнародному, так і на внутрішньому рівні, якщо вони передусім покликані створити умови для захисту прав людини, припинити насильницький конфлікт, забезпечити стабільність у перехідний період, подолати наслідки грубих порушень прав людини й сприяти індивідуальній участі злочинців у заходах зі встановлення істини, забезпечення відповідальності та відшкодування збитків. Приклади міжнародної підтримки реалізації таких амністій можна знайти в політиках міжнародних організацій. Наприклад, Генеральний

секретар ООН зазначив, що «ретельно продуманий формат амністії може сприяти поверненню та реінтеграції» колишніх учасників бойових дій³⁸, адже амністія нібито стимулює значну частину бойовиків долучатися до програми роззброєння, демобілізації та реінтеграції (РДР), бо дає гарантії непритягнення до кримінальної відповідальності тих, хто складе зброю і здасться офіційній владі. Крім того, в програмних документах Вищої комісії ООН у справах біженців було підтримано використання амністій для заохочення вигнанців та біженців до повернення в країну походження³⁹.

Рекомендація 5. Зв'язок амністії та відповідальності

У цілому держави не обирають між застосуванням судових та позасудових механізмів притягнення до відповідальності, але можуть розробити ряд взаємодоповнювальних інструментів, аби діяти одночасно на різних рівнях (міжнародному, національному чи місцевому), або створити можливості для послідовного досягнення чітких цілей. Визначення порядку їхнього досягнення можуть зумовлювати політичні умови або можливість паралелізації процесів. Наприклад, заходи зі встановлення істини можуть виявити додаткові докази для офіційних кримінальних розслідувань. Амністії можуть підсилювати ефективність судових процесів, якщо уможливляють подальші розслідування злочинів (див. рекомендацію 6) або покарання злочинців (див. рекомендацію 8), на яких не поширюється амністія, або злочинців, які не виконують її умов (див. рекомендацію 11). У рекомендації 5 представлено деякі з цих комбінованих підходів.

У 2011 році в своєму рішенні про амністію у справі Ієнга Сарі Судова палата надзвичайних палат судів Камбоджі зазначила, що «[певні] умовні амністії, які передбачають деякі форми відповідальності, також отримали широке схвалення; наприклад, у випадку Південної Африки, де були реалізовані в рамках процесу примирення»⁴⁰. Далі було сказано, що «[такі] амністії, як правило, не анулювались, а радше застосовувалися в конкретних випадках залежно від ряду факторів, у тому числі від процесу ухвалення закону про амністію, від сутності та сфери

застосування амністії та від передбаченості якоїсь альтернативної форми відповідальності»⁴¹. Палата дійшла висновку, що амністії за міжнародні злочини, *«особливо за відсутності будь-якої передбаченої форми відповідальності не узгоджуються з метою»* (курсив автора) притягнення винних до відповідальності й відновлення прав постраждалих⁴². Отже, там, де амністію супроводжує певна відповідальність, суд бере це до уваги. Рекомендація 5 так само обстоює необхідність визначення умов обов'язкової індивідуальної участі правопорушників у програмах та заходах, спрямованих на забезпечення відповідальності як через судові, так і через несудові механізми.

ЧАСТИНА В. РАМКИ ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЙ

Рекомендація 6. Амністії та міжнародні зобов'язання щодо судового переслідування

Рекомендація 6 стосується найбільш суперечливого моменту законності та легітимності амністій. Беручи до уваги обов'язок держави притягувати злочинців до кримінальної відповідальності, укладачі прагнули проаналізувати загальний спектр актуальних правових стандартів та визначити прогалини в сучасному міжнародному законодавстві. Через суперечливий характер обов'язку держави притягувати злочинців до кримінальної відповідальності рекомендація 6 визначає сфери, в яких держави зберігають право вироблення власних підходів до амністії. Втім, розробники відмовилися від приписовості, адже пов'язані з національною амністією правові зобов'язання можуть залежати від багатьох факторів, у тому числі від часу скоєння злочинів, їхнього характеру, часу підписання країною відповідних договорів (та їхньої ратифікованості) й від поширення на країну юрисдикції міжнародних судів.

У пункті (b) сказано, що жодна міжнародна конвенція прямо не забороняє країнам ухвалювати закони про амністію. Справді, коли у 1998 році під час переговорів щодо положень Римського

статуту Міжнародного кримінального суду⁴³ та у 2006 році — щодо положень Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницького зникнення⁴⁴ обговорювали можливість включення туди заборони на амністію, це питання виявилось настільки суперечливим для країн-підписантів, що зрештою в договорах не лишилось ані згадки про амністії. Станом на сьогодні, як згадано нижче, єдине чітке посилання на амністії міститься у статті 6(5) Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій стосовно неміжнародних збройних конфліктів, яка заохочує держави до застосування «якомога ширшої амністії до осіб, які брали участь у збройному конфлікті» після закінчення військових дій⁴⁵.

Відсутність заборони означає, що оцінка амністії на предмет невідповідності міжнародним зобов'язанням щодо обов'язкового притягнення винних до відповідальності, як правило, проводиться на основі загального застосування трьох різних міжнародно-правових режимів: міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та міжнародного кримінального права⁴⁶. Ця процедура вимагає взаємоузгодженості різних джерел міжнародного права, включно з міжнародними договорами, загальним міжнародним правом та міжнародною судовою практикою. Рекомендації застосовують широкий підхід, посилаючись на обов'язок країн притягати винних до відповідальності за геноцид, серйозні порушення гуманітарного права в міжнародних та внутрішніх конфліктах, катування та насильницькі зникнення, а також за жорстокі порушення прав людини. Однак, аби відобразити різні режими та джерела, покладені в основу обов'язку притягнення винних до кримінальної відповідальності, укладачі рекомендацій відмовилися від чіткого та єдиного визначення такого обов'язку, застосовного до різних міжнародних злочинів та порушень, і в рекомендації 6 запропоновували окремий аналіз питання, аби забезпечити більшу ясність і точність⁴⁷.

Амністії та злочини, заборонені міжнародними угодами

Пункт (с) розглядає обов'язок держави забезпечити покарання винних, обумовлений міжнародними договорами про геноцид⁴⁸,

«суворі порушення» Женевських конвенцій⁴⁹, тортури⁵⁰ та насильницькі зникнення⁵¹. Зокрема укладачі спираються на формулювання конвенцій проти катувань та насильницьких зникнень, де вказано, що рішення щодо притягнення до відповідальності за такі злочини мають ухвалювати національні органи прокуратури «так само, як і щодо інших звичайних тяжких кримінальних злочинів, за процедурою, визначеною законодавством держави-учасниці»⁵². Як і в обговоренні питання вибіркового переслідування у рекомендації 3, тут указано, що національні органи прокуратури можуть керуватися встановленими дискретними правилами, й це часом може призвести до рішення про непритягнення до відповідальності. На завершення зазначено, що держави не обов'язково порушуватимуть свої договірні зобов'язання, якщо відмовляться від переслідування всіх без винятку злочинців та/або розслідування всіх скоєних ними злочинів і самостійно ухвалюють рішення про вибіркове переслідування. Рішення про пріоритетність певних категорій справ слід ухвалювати на підставі прозорих і об'єктивних критеріїв.

Амністії та загальне міжнародне право

Пункт (с) рекомендації 6 стосується найбільш неврегульованої галузі міжнародного права про амністії, а саме міри, до якої загальне міжнародне право забороняє амністії за міжнародні злочини. Це особливо важливо, коли йдеться про злочини проти людства та військові злочини, вчинені у неміжнародних збройних конфліктах, адже зобов'язання держав щодо переслідування причетних до цієї категорії злочинів передусім підпадають під дію загального міжнародного права.

Відповідно до Статуту Міжнародного суду, загальне міжнародне право виходить із державної практики (дій або бездіяльності держав) та *opinio juris* (державна практика повинна мотивуватися вірою в існування юридичного зобов'язання)⁵³, і в цьому розділі буде розглянуто докази для обох складових. Прецедентне право міжнародних судів та думки авторитетних органів сприяли розширенню підтримки обов'язку судового переслідування за скоєння міжнародних злочинів. Однак укладачі усвідомлювали,

що навіть у разі встановленого існування такого обов'язку він не конче абсолютний і не завжди забороняє будь-яке застосування амністій. Оскільки пункт (с) більше стосується звичайної заборони амністій, аніж звичайного обов'язку притягнення злочинців до відповідальності як такого, цей розділ зосереджуватиметься насамперед на джерелах, які безпосередньо стосуються статусу амністій у рамках загального міжнародного права.

Міжнародні трибунали та змішані суди у своїх статутах та через судову практику визначають порядок притягнення до кримінальної відповідальності за скоєння злочинів проти людства та за військові злочини, вчинені в неміжнаціональних збройних конфліктах. Таким чином вони встановили обов'язок країн притягати до кримінальної відповідальності винних за скоєння таких злочинів відповідно до загального міжнародного права. У деяких випадках вони висловлювали певні думки з приводу загальної заборони на амністію. Наприклад, Міжнародний кримінальний трибунал у справах колишньої Югославії (МКТБЮ) розглянув гіпотетичні (або передбачувані) амністії щодо міжнародних правопорушень у двох справах і встановив, що амністування цієї категорії злочинів заборонене відповідно до загального міжнародного права⁵⁴. Однак у цих рішеннях не було посилань на жодну державну практику, що підтримувала б позицію суду. Коли до змішаних судів у Сьєрра-Леоне та Камбоджі звернулися з проханням розглянути статус чинних амністій, їхні висновки не збігалися з рішенням МКТБЮ. Наприклад, апеляційна палата Спеціального суду Сьєрра-Леоне пристала на позицію, запропоновану Антоніо Кассесе, і заявила, що «натепер немає загального зобов'язання держав утримуватися від застосування амністії щодо причетних до злочинів проти людства», тому, «якщо держава ухвалює будь-який подібний закон, він не порушує загальноправових норм»⁵⁵. Нещодавно Судова палата Надзвичайної палати судів Камбоджі, яка здійснила найширший огляд судових державних практик різних міжнародних та змішаних кримінальних судів, установила, що «державна судова практика щодо інших тяжких міжнародних злочинів [не заборонених договором], напевно, недостатньо однорідна, аби встановити абсолютну заборону на їхнє амністування»⁵⁶. Звідси

впливає, що навіть міжнародні та змішані суди мають неоднакові позиції щодо заборони амністування міжнародних злочинів відповідно до загального міжнародного права. Стаття 38(1)(d) Статуту Міжнародного суду передбачає, що судові рішення є «допоміжним засобом для визначення норм права»⁵⁷. Тобто самі по собі рішення судів не є джерелом права, а радше *opinio juris* щодо існування норм, які впливають із договірного або загального міжнародного права.

Заборона амністії за міжнародні злочини є складовою низки «м'яких» правових інструментів⁵⁸. Положення «м'якого» права не є обов'язковими для держав, і їхньою метою зазвичай вважають сприяння нібито позитивним «нормам», чиє загальне застосування слід заохочувати⁵⁹. Однак, як і у випадку рішень міжнародних та змішаних судів, інструменти «м'якого» права «можуть бути доказом чинного права або базою для *opinio juris* чи державної практики, що формує нове загальне право»⁶⁰.

Окрім міжнародних норм прецедентного права та стандартів «м'якого права», існують інші варті уваги джерела для застосування державної практики та визначення правової позиції: наявність або відсутність відповідного національного законодавства (щодо застосування амністій або ж, навпаки, щодо обов'язкового судового переслідування за скоєні міжнародні злочини), державна практика підготовки мирних угод, до яких було включено або з яких було виключено положення про амністію і в процесі підготовки яких надавалася дипломатична або фінансова підтримка для включення або виключення амністії як невід'ємної частини мирної угоди, готовність держави підтримати включення положення про заборону амністій у міжнародні конвенції, рішення національних судів щодо законності амністій. Багато таких джерел підривають твердження про нібито заборону амністій відповідно до загального міжнародного права.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) покладається на державну практику щодо обов'язку притягнення до відповідальності, аби переосмислити загальне міжнародне право в частині обов'язку притягнення до відповідальності за

військові злочини, вчинені в неміжнародних збройних конфліктах. Договірним правом регулюється правова відповідь на насильство проти мирних жителів та учасників бойових дій, які вибули зі строю, під час внутрішніх конфліктів; так, Загальна стаття 3 Женевських конвенцій та Додатковий протокол II створюють мінімальні стандарти захисту цивільних осіб, але не передбачають обов'язку держави притягувати винних до відповідальності⁶¹. Однак після проведеного у 2005 році дослідження МКЧХ переосмислив ці положення з огляду на своє тлумачення загального міжнародного гуманітарного права, проголосивши, що «серйозні порушення міжнародного гуманітарного права є воєнними злочинами» незалежно від того, були вони вчинені в міжнародних чи неміжнародних збройних конфліктах⁶². На цій підставі МКЧХ переформулював статтю 6(5) Додаткового протоколу II, зазначивши, що за загальним правом відтепер її слід читати так:

По закінченні бойових дій офіційна державна влада повинна намагатися застосувати якомога ширшу амністію до осіб, які брали участь у міжнародному збройному конфлікті, або до осіб, позбавлених волі через пов'язані зі збройним конфліктом причини, *за винятком осіб, які підозрюються у військових злочинах, звинувачуються в них або вже за це засуджені*⁶³ (курсив автора).

Крім того, МКЧХ заявив, що амністії серйозних порушень міжнародного гуманітарного права будуть несумісними з загальною нормою, яка «зобов'язує держави проводити розслідування та переслідувати у судовому порядку осіб, підозрюваних у вчиненні військових злочинів у неміжнародних збройних конфліктах»⁶⁴.

У своїй реінтерпретації статті 6(5) та Загальної статті 3 МКЧХ спирався на практичні приклади. Наприклад, обґрунтовуючи стриманішу позицію щодо амністій, МКЧХ стверджував, що «переважно в законах про амністії сказано, що вони не стосуються

осіб, яких підозрюють у вчиненні військових злочинів або інших злочинів, окремо перелічених у міжнародному праві»⁶⁵. У дослідженні, за результатами якого було сформовано таку позицію, фігурувало, серед іншого, п'ять міжнародних договорів (у тому числі Додатковий протокол II), шість мирних угод для врегулювання внутрішніх конфліктів та національне законодавство шістнадцяти держав. Однак більшість мирних угод та вивчених національних законів передбачали амністію за міжнародні злочини та грубі порушення прав людини⁶⁶. Тому розглянуті в ході дослідження МКЧХ випадки практичного правового застосування суперечать обґрунтуванням Комітету щодо переформулювання статті 6(5).

Практику ухвалення законів про амністію було досліджено й за допомогою створеної автором Баз даних законів про амністію, яка містить інформацію про понад 530 амністій, оголошених від 1945 до 2011 року. Серед іншого, база даних дає змогу відстежувати, чи поширювалась амністія на міжнародні злочини (геноцид, злочини проти людства, військові злочини, катування або насильницькі зникнення)⁶⁷. Зібрані дані доводять, що, попри дедалі частіше виключення міжнародних злочинів зі сфери застосування законів про амністію від початку 1990-х років, практика застосування амністії до осіб, які вчинили такі злочини, зберігається, й від кінця 1990-х і до 2011 року тенденція фактично не змінилася⁶⁸.

Окрім державної практики ухвалення законів про амністію, важливо враховувати державну позицію щодо заохочення або засудження амністій в інших юрисдикціях. Так, ряд реалізованих амністій, які охоплювали й міжнародні злочини, офіційно засудили резолюції Ради безпеки ООН, правозахисні установи й деякі держави, однак зібрана в базі даних інформація про амністії засуджених за міжнародні злочини в період між 1980 та 2007 роками⁶⁹ вказує, що міжнародні суб'єкти, в тому числі держави, міжурядові установи та органи моніторингу прав людини, частіше підтримують амністії, аніж публічно їх критикують⁷⁰. Останніми роками траплялися випадки міжнародної підтримки процесів амністії. Наприклад, у 2011 році президент Ради безпеки ООН,

наголосивши на відповідальності угандійської Господньої армії опору за «порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини», заявив:

Рада безпеки закликає бійців ГАО вийти з її лав і скористатися пропозиціями програми реінтеграційної підтримки. За час існування ГАО понад 12 000 учасників бойових дій та викрадених осіб вийшли з неї й були реінтегровані та об'єдналися зі своїми родинами через Угандійську комісію з питань амністії. Рада безпеки наголошує на своїй підтримці подальших зусиль постраждалих країн, спрямованих на роззброєння, демобілізацію та реінтеграцію колишніх бойовиків ГАО до нормального життя⁷¹.

Ця заява не стосується переслідування та покарання членів ГАО, відповідальних за вчинення міжнародних злочинів. Крім того, у зверненні до Ради безпеки ООН у 2013 році Гільде Джонсон, спеціальна представниця Генерального секретаря та Голова Місії Організації Об'єднаних Націй у Республіці Південний Судан, оцінила амністію, застосовану урядом Південного Судану до лідерів та членів збройних угруповань як «дуже позитивну для стабільності в країні подію, зокрема для штатів Вахда та Верхній Ніл»⁷². Такі схвалення амністій мотивуються визнанням ролі, яку амністія може зіграти в заохоченні учасників бойових дій до роззброєння і добровільної здачі офіційній владі.

Крім того, як зазначалося вище, держави досі не можуть одностайно заборонити закони про амністію міжнародними конвенціями. У Декларації 2012 року, підписаній на засіданні Генеральної асамблеї на високому рівні з питань верховенства права на національному та міжнародному рівнях, країни-члени ООН підтвердили свою прихильність до верховенства права та підкреслили його важливість для миру та порозуміння, але не згадували про амністії⁷³. Таке ігнорування викликає подив, адже Генеральний секретар ООН у своїх заявах про верховенство права неодноразово закликав відмовитись від амністії⁷⁴. Більше

того, хоча деякі національні суди, особливо в Південній Америці, визнали, що амністії порушують національні конституції або міжнародно-правові зобов'язання⁷⁵, назагал національні суди частіше підтримують правомірність національних законів про амністію⁷⁶.

Якщо підсумувати, практика різних країн свідчить, що держави надалі готові приймати закони про амністію та схвалювати амністії в інших країнах, навіть за найважчі злочини, і постійно відкидають пропозиції обмежити свої права у цій сфері. Крім того, деякі національні суди підтримували амністії за серйозні злочини. Зважаючи на все це та виходячи з поглядів, висловлених деякими змішаними судами, у пункті (d) було зроблено висновок про відсутність урегульованої заборони амністій у загальному міжнародному праві.

Міжнародне законодавство про права людини

Обов'язок держав притягувати до кримінальної відповідальності та карати винних прямо не фігурує в універсальних або регіональних договорах про права людини. Натомість стосовно грубих порушень прав людини суди з прав людини та квазісудові органи, які здійснюють контроль за дотриманням таких договорів, тлумачать обов'язок притягнення до відповідальності як чіткий обов'язок держав забезпечити засоби захисту від порушень прав людини⁷⁷. Комітет з прав людини ООН опублікував багато вагомих думок щодо статусу амністії відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, однак пункт (e) приділяє увагу прецедентній практиці судів з прав людини з обов'язковою юрисдикцією, а саме Міжамериканського суду з прав людини та Європейського суду з прав людини.

Ці суди мали різні позиції щодо того, чи зобов'язані держави переслідувати винних у грубих порушеннях прав людини. Міжамериканський суд відмовився визнавати правомірними широкі безумовні амністії серйозних порушень прав людини⁷⁸. Його судова практика підтвердила, що там, де ставалися грубі порушення прав людини, держави мали провести розслідування, судити, та [якщо провину було доведено] карати відповідальних, а також надати

компенсації жертвам. Суд не схвалив умовних амністій і амністій, що поєднуються з кримінальним переслідуванням злочинців. Розглянувши пом'якшення режиму покарання за злочини проти людства в рамках «Закону про правосуддя і мир у Колумбії», суд відхилив подання адвокатів жертв про визнання його таким, що порушує конвенцію⁷⁹. Крім того, як вказано вище, у справі «Ель Мосоте проти Сальвадору» суд висловив протилежну думку й визнав потребу постконфліктних держав знаходити баланс між обов'язком притягнення до відповідальності винних та правом жертв на мир.

На відміну від МАСПЛ, Європейський суд з прав людини не має безпосереднього досвіду встановлення законності амністій. Там, де він зіткнувся з випадками серйозних порушень прав людини, суд не став проголошувати обов'язок держав притягувати винних до відповідальності. Натомість у справі «Аксої проти Туреччини» (1996) Європейський суд з прав людини заявив, що стосовно порушень права на життя «поняття “ефективного засобу захисту” передбачає проведення ретельного та ефективного розслідування, здатного привести до визначення та покарання винних»⁸⁰. Словосполучення «здатне привести» стосується радше вимоги якісного розслідування, аніж накладання на державу зобов'язання переслідувати та карати винних. У своїх нещодавніх рішеннях суд зауважив, що амністії за військові злочини та катування, вчинені державними суб'єктами, недопустимі згідно з міжнародним правом⁸¹. Однак у справі «Тарбук проти Хорватії» суд постановив, що

навіть у таких фундаментальних сферах захисту прав людини, як право на життя, держава має обґрунтовані підстави ухвалювати в рамках своєї кримінальної політики будь-які закони про амністію, які може вважати необхідними, але за умови забезпечення балансу між її законними інтересами та інтересами окремих представників громадянськості⁸².

Суд досі не вирішив, чи сумісна певна національна амністія з Європейською конвенцією про права людини, однак уже можна зробити висновок, що він може толерувати амністії грубих порушень прав людини, включно з порушенням права на життя, та амністії, ухвалені для забезпечення законних державних інтересів, як то досягнення миру й примирення, котрі прагнуть задовольнити потреби жертв — наприклад, через проведення ефективних розслідувань⁸³.

Якщо підсумувати, пункт (е) підкреслює, що існують регіональні відмінності у тлумаченні обов'язку держави здійснювати судові переслідування порушників відповідно до міжнародного законодавства про права людини, і, як наслідок, правомірність та легітимність законів про амністію, ухвалених у різних частинах світу, визначається за різними стандартами.

Рекомендація 7. Злочини, що підпадають під амністію

Мета рекомендації 7 — допомогти визначити категорії злочинів, які підпадають під амністію. Аби зменшити потенційні ризики конфлікту амністії з внутрішнім чи міжнародним законодавством, пункт (а) рекомендує чітко прописати обмежений перелік критеріїв для визначення категорій злочинів, які підпадають під амністію. Пункт (б) пропонує деякі варіанти обмеження сфери застосування амністії, у тому числі через однозначне виключення певних злочинів, звуження сфери амністії вичерпним переліком правопорушень або застосування амністії до вибіркового переліку пов'язаних із конфліктом або політичних злочинів, але за умови чіткого роз'яснення, як політичні злочини будуть відокремлюватися від загальнокримінальних.

Підходи, застосовувані в законодавстві про амністію для відокремлення політичних злочинів від загальнокримінальних, пропонують обмежувати сферу застосування амністії вичерпним переліком суто політичних злочинів, як то державна зрада, придушення мирних протестів, підбурювання до заколоту, фальшування грошей, антиурядова пропаганда, володіння незаконною зброєю, шпигунство, членство в заборонених

політичних або релігійних організаціях, дезертирство і наклеп⁸⁴. Альтернативою може бути застосування амністії за невичерпним переліком політичних правопорушень, але з чітким роз'ясненням, як саме будуть розрізнятися політичні та звичайні правопорушення⁸⁵. Натепер найретельніший розгляд політичних злочинів, пов'язаних із законами про амністію, відбувся в Південній Африці⁸⁶. Відповідно до рекомендації 5 щодо розробки форматів амністій, які дозволяють доповнювати вибіркове правосуддя, у пункті (b) сказано, що правопорушників, які скоїли злочини, що не підпадають під амністію, слід притягнути за них до кримінальної відповідальності, але амністувати правопорушення, які підпадають під амністію. Цей пункт слід читати разом із обговоренням у рекомендації 16 щодо процесу реалізації амністій, аби визначити, чи охоплює сфера застосування амністії певне правопорушення і чи має той чи інший правопорушник право на амністію.

У пункті (c) розглянуто злочини, які зазвичай не підпадають під амністію: міжнародні злочини та інші насильницькі дії щодо осіб⁸⁷, а також дії або злочини, вчинені задля особистої вигоди або через неприязнь⁸⁸. У цьому-таки пункті сказано, що виключення міжнародних та інших тяжких насильницьких злочинів з амністії може посилити її законність та легітимність. Однак, зважаючи на певну гнучкість у виконанні державою свого обов'язку щодо притягнення до відповідальності, а також на розглянутий вище контекстний вимір таких зобов'язань і визнаючи потенційно позитивну роль амністій в умовах конфлікту або в перехідний період (див. рекомендацію 4), автори проекту відмовилися формулювати абсолютне правило для виключення будь-яких категорій правопорушень.

Рекомендація 8. Особи, що підпадають під амністію

Рекомендація 8 стосується амністованих осіб. Пункт (a) зазначає, що залежно від цілей амністії (див. рекомендацію 4) та застосовних вимог міжнародного і національного законодавства амністія може стосуватися різних груп осіб. У рамках використаного для вироблення рекомендацій підходу категорії потенційно

амністованих осіб мають бути чітко визначеними та обмеженими. Визначити їх можна на основі приналежності [до злочинної організації або групи], посади та відповідальності або за віком.

Приналежність

Зазвичай серед тих, хто підпадає під амністію за приналежністю, розрізняють державних та недержавних суб'єктів. Ці широкі категорії далі класифікують через визначення осіб на основі їхньої приналежності до певних установ, політичних організацій або збройних формувань. Визначення за приналежністю може залежати від правового статусу, оскільки в державних і недержавних суб'єктів, згідно з внутрішнім і міжнародним законодавством, він різний. За національним законодавством, державні збройні сили, як правило, мають монополію на законне використання сили, а озброєні опозиційні угруповання зазвичай заборонені. Тому повстанські формування може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за участь у бойових діях, а державні збройні сили виступатимуть радше захисниками, ніж порушниками правопорядку. Такі заходи, як закони про відшкодування збитків та про надзвичайні ситуації, також можуть обмежити кримінальну відповідальність державних збройних сил, унаслідок чого «державні суб'єкти можуть меншою мірою потребувати амністії, аніж недержавні»⁸⁹. Міжнародне право прав людини традиційно поширюється лише на дії держав щодо власних громадян, але не поширюється на дії приватних суб'єктів, наприклад, недержавних збройних формувань⁹⁰. На цій різниці наголошено в положеннях Конвенції проти катувань та Конвенції про захист усіх осіб від насильницького зникнення, які застосовуються лише до злочинів, учинених державними агентами⁹¹. Якщо ж порушники вчиняють міжнародні злочини, їх може бути притягнуто до кримінальної відповідальності незалежно від приналежності і правового статусу. Пункт (с) рекомендує враховувати у форматі амністії наявність або відсутність відповідальності для різних категорій правопорушників.

Займана посада й можливий рівень відповідальності правопорушників

Амністії можуть визначати категорії правопорушників на підставі їхніх посад у державних установах або недержавних структурах чи рівня відповідальності за найтяжчі або кричущі злочини. Цей критерій дозволяє виключити зі сфери застосування амністії відповідальних за вчинені злочини високопосадовців і поширити її дію на злочинців нижчого щабля⁹² або передбачити комбіноване застосування різних механізмів — амністії, судових процесів та інших засобів перехідного правосуддя — щодо правопорушників із різним рівнем відповідальності⁹³.

Пояснюючи потенційний механізм визначення високопосадовців, виключених зі сфери застосування амністії, рекомендація 8(d) посилається на принцип відповідальності командування, сформульований у Римському статуті⁹⁴, та на стратегії судового переслідування міжнародних і змішаних судів, які підкреслюють важливість переслідування «найбільш відповідальних»⁹⁵.

Розробники рекомендації 8(d) відмовились від твердження, що амністії для високопосадовців за замовчуванням мають ознаки неправомірності та нелегітимності, адже вони визнають, що за певних обставин застосування амністії до таких осіб може бути обов'язковою передумовою їхнього усунення з посади, яка запобігатиме зриву перехідного процесу. Крім того, перехідні процеси в Південній Африці та Північній Ірландії стали прикладами ситуацій, коли колишні керівники збройних формувань відігравали важливу керівну роль у забезпеченні успішності перехідного процесу.

Щодо амністування правопорушників нижчого рівня пункт (с) посилається на міжнародні норми кримінального права щодо вчинення незаконних дій за наказом вищого керівництва⁹⁶, стандарти щодо виключення кримінальної відповідальності⁹⁷ та пом'якшувальні фактори, які можуть застосовуватися до правопорушників усіх рангів⁹⁸. Ці положення ілюструють, що в індивідуальних обставинах чи діях злочинця можна знайти підстави для скасування чи пом'якшення покарання навіть за найтяжчі

правопорушення. У пункті 8(с) рекомендовано за певних обставин використовувати такі підстави як обґрунтування амністій для правопорушників нижчого рівня.

Вік

Звертаючись до положень Конвенції про права дитини (КПД), пункт (d) стверджує, що в амністіях слід звернути особливу увагу на поведінку з дітьми, чиї вчинки можуть кваліфікуватись як національні або міжнародні злочини. Слід враховувати, чи досягли ці діти мінімального віку кримінальної відповідальності⁹⁹. Діти, які не досягли віку кримінальної відповідальності, не підлягають кримінальному переслідуванню, тому не мають потреби в амністії. Дуже часто доступ до програм реінтеграції може залежати від участі в процесі амністії. Вирішувати питання дітей, які за віком не підпадають під амністію, можуть окремі структури, які будуть діяти з урахуванням індивідуальних потреб неповнолітніх порушників.

Дітей, молодших за 18 років, які на момент вчинення злочинів досягли мінімального віку кримінальної відповідальності, може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Конвенція про права дитини рекомендує, що «коли це можливо і бажано», держави повинні застосовувати «заходи для розгляду справ таких дітей, не вдаючись до судового провадження й повністю дотримуючись прав людини та правових гарантій»¹⁰⁰. Погоджуючись із прописами КПД, розробники у пункті (f) підкреслюють, що таких дітей може бути включено в процес амністії, але слід подбати про їхні специфічні потреби в програмах реабілітації та реінтеграції.

Рекомендація 9. Часові рамки

Початкова та кінцева дати

Сферу застосування законів про амністію можна обмежити, визначивши період, протягом якого вчинено амністовані правопорушення; всі інші злочини, вчинені за його межами, підлягають кримінальному переслідуванню. Аби уникнути

неоднозначності та занадто широких тлумачень, у законі про амністію слід чітко вказати початкову дату (тобто дату, після якої було вчинено амністовані злочини) та кінцеву дату (тобто дату, після якої визначені законом злочини не амністуються). Такі чіткі дати були визначені в законах про амністію в Чилі¹⁰¹, Бразилії¹⁰², Нікарагуа¹⁰³ та Албанії у 1997 році¹⁰⁴.

Насильницькі зникнення

У міжнародних договорах¹⁰⁵ та прецедентній практиці національних і міжнародних судів¹⁰⁶ насильницькі зникнення визнаються безперервним злочином. Це означає, що злочинне діяння починається в момент зникнення та триває аж до моменту з'ясування долі або розташування зниклої особи¹⁰⁷. Спираючись на такі стандарти, рекомендація 9(b) передбачає, що амністія не може зупинити розслідування, допоки доля зниклої особи залишається невідомою.

Рекомендація 10. Географічні рамки

Якщо масштабне насильство та злочинність здебільшого поширилися на один регіон країни, може бути доречно обмежити сферу застосування амністії, включивши лише злочини, вчинені в цьому регіоні¹⁰⁸. Втім, залежно від рівня та форм насильства, що поширилося з конфліктного регіону на всю територію країни, в законі про амністію часом може бути доречно зазначити, що вона застосовується й на загальнонаціональному рівні¹⁰⁹. Там, де географічні рамки не встановлені, «за замовчуванням» амністія охоплює всі категорії злочинів незалежно від місця вчинення¹¹⁰. В поодиноких випадках амністія надає імунітет за злочини, вчинені за межами території держави¹¹¹. Як зазначено в рекомендації 18, міжнародні суди або суди держав, на території яких були вчинені амністовані національним законом злочини, можуть знехтувати такими амністіями.

ЧАСТИНА С. УМОВИ АМНІСТІЇ

Рекомендація 11. Вимоги до осіб, які підпадають під амністію

Як сказано в рекомендації 1, міжнародні злочини та грубі порушення прав людини породжують численні юридичні зобов'язання для держави. Для посилення законності та легітимності амністії рекомендація 11 радить вимагати від амністованих участі в механізмах виконання зобов'язань держави щодо розслідування злочинів, притягнення до відповідальності злочинців, надання компенсацій жертвам та запобігання подальшим правопорушенням. Рекомендація 11 спирається на державну практику для визначення можливих попередніх умов амністії. Рекомендуючи в попередніх умовах амністії по змозі вимагати індивідуальної участі у впроваджуваних державою заходах, розробники спираються на висновок, доведений результатами роботи комісій зі встановлення істини та програмами РДР, що амністія може усунути бар'єри для правопорушників, які справді прагнуть брати участь у цих процесах; і збільшує ефективність таких механізмів¹¹².

Індивідуальне подання прохання про амністію

У пункті (а) сказано, що від окремих правопорушників може вимагатись індивідуальне подання прохання про амністію. Обсяг інформації в такому проханні буде залежати від цілей процесу і часом передбачає надання детальної інформації про вчинені злочини¹¹³.

Роззброєння, демобілізація та реінтеграція (РДР)

Однією з умов амністій, впроваджених, аби знизити рівень насильства або припинити конфлікт (про них ідеться у пункті (b) рекомендації 4) може бути обов'язкова участь у програмах РДР¹¹⁴. Серед прикладів амністій, за умовами яких правопорушники повинні були роззброїтися та демобілізуватися, можна згадати Конго у 1999-му¹¹⁵, Ачех у 2005-му¹¹⁶ та Соломонові острови у 2000 році¹¹⁷.

Традиційне (відновне) правосуддя

Рекомендація 11(с) — результат дедалі активнішого міжнародного визнання практичної цінності традиційних (відновних) підходів у боротьбі зі злочинністю або неправомірними діями в перехідних та постконфліктних суспільствах¹¹⁸. Мандат, склад, процеси та результати застосування таких механізмів у різних громадах досить сильно відрізняються. Наукова література визначає такі основні елементи відновного правосуддя¹¹⁹: (1) визначення і оприлюднення реальних збитків, заподіяних діями злочинців жертвам та широкій громаді; (2) прагнення радше подолати наслідки заподіяної шкоди, ніж покарати порушників; (3) визнання того, що заподіяна шкода веде до відповідальності правопорушників, які мають виправити наслідки своїх дій; (4) прагнення реінтегрувати злочинців і перервати таким чином циклічність рецидивізму; та (5) заохочення участі всіх зацікавлених сторін, включно з жертвами, правопорушниками, їхніми сім'ями та ширшим колом знайомих, у виявленні заподіяної шкоди та розробці відповідних засобів відновлення прав постраждалих. Засоби, що застосовуються у відновних процесах, можуть включати публічну ідентифікацію порушників та застосування до них виправних заходів: громадських робіт, виплат фінансових компенсацій жертвам або публічного вибачення.

Встановлення істини

Останнім часом набуло загальної підтримки твердження, що держави зобов'язані розслідувати грубі порушення прав людини, а жертви та суспільства, постраждалі від таких порушень, мають право на правду¹²⁰. Як і обов'язок притягнення до кримінальної відповідальності, обов'язок проводити розслідування не передбачений міжнародними договорами, але встановлений універсальними та регіональними судами з прав людини. Амністії, що перешкоджали проведенню розслідувань, було визнано такими, що порушують зобов'язання держав проводити розслідування¹²¹. Пункти (d), (e), (f) та (g) підкреслюють, що умовою амністії можуть бути вимоги до правопорушників, які беруть участь у процесах встановлення істини, розкривати

інформацію як про власні злочини, так і про протиправні дії інших осіб¹²². Такі процеси можуть впроваджуватися в різній формі: робота комісії зі встановлення істини, проведення публічних розслідувань, цивільні провадження, «розкриття правди» у кримінальних судах без кримінальної відповідальності, дізнання коронерів, розслідування омбудсмена або комісії з прав людини, традиційні або відновні механізми правосуддя та національні архівні проекти. Жоден міжнародний суд не перевіряв законність амністій, пропонувананих в обмін на свідчення, але міжнародні конвенції та практика міжнародних кримінальних трибуналів¹²³ дозволяють пом'якшити покарання навіть за найтяжчі злочини для полегшення встановлення істини. Наприклад, Конвенція про насильницькі зникнення дозволяє державам-учасницям визначати «пом'якшувальні обставини» для осіб, «які причетні до вчинення насильницького зникнення, але ефективно сприяють встановленню достовірної інформації про зниклу людину або дають можливість з'ясувати важливі обставини у справі про насильницьке зникнення чи встановити його винуватців»¹²⁴.

Відшкодування збитків

Міжнародні конвенції про права людини зазвичай прямо не визначають права на відшкодування збитків. Натомість суди з прав людини вважають його складовою «права на відновлення порушених прав», що міститься в універсальних та регіональних договорах про права людини¹²⁵. Попри те, що міжнародні кримінальні суди не мають повноважень наказувати державам виплачувати компенсації, право на відшкодування збитків є визнаною складовою їхньої роботи¹²⁶. Пункти (h) та (i) звертають увагу, що умовою амністії можуть бути вимоги до правопорушників брати участь у програмах відшкодування через реституцію, фінансові внески та громадські роботи¹²⁷. Обов'язок недержавних суб'єктів робити внески у такі програми не звільняє державу від зобов'язань щодо компенсування збитків.

Рекомендація 12. Умови поведінки осіб, які підпадають під амністію

Рекомендація 12 стосується занепокоєння потенційним виникненням у суспільстві культури безкарності, коли амністовані правопорушники зможуть повернутися до злочинної діяльності без ризику бути притягнутими до відповідальності за скоєні раніше злочини. У пункті (а) наведено приклади встановлених амністіями умов, що їх повинні дотримуватися амністовані, аби зберегти отриманий імунітет. Такі умови покликані забезпечити безперервну участь злочинців у процесах відновлення миру, громадянського примирення та запобігання рецидивній злочинності. Їхню цінність було визнано у остаточному звіті Комісії з відновлення істини та примирення Сьєрра-Леоне¹²⁸. Для забезпечення ефективного контролю над виконанням вимоги про дотримання законослухняної поведінки пункт (d) пропонує впровадити офіційну та незалежну процедуру нагляду й перегляду рішення про надання імунітету в разі виявлених порушень. У разі скасування амністії через неналежну поведінку кримінальне провадження відкривається як щодо раніше амністованих злочинців, так і щодо скоєних після отримання тимчасового імунітету.

Дотримання визначених амністією умов та вимог

Рекомендація 12(a)(i) передбачає, що амністовані особи автоматично позбуваються отриманого імунітету через недотримання встановлених вимог амністії, або якщо вони порушили умови амністії ще до отримання імунітету. Наприклад, для осіб, які мали в повному обсязі розкрити інформацію про свої правопорушення, амністію може бути скасовано, якщо згодом стане відомо, що інформація була неповною або спотвореною. Як указано в рекомендації 12(b), це положення слід читати в контексті рекомендації 11, що стосується попередніх умов амністії. Прикладами амністій, які прямо передбачають скасування наданого імунітету через недотримання встановлених вимог, є закони Алжиру 1999 року¹²⁹ та Колумбії 2005 року¹³⁰.

Невчинення нових злочинів або насильницьких дій

Рекомендація 12 (а)(ii) передбачає, що амністію з вимогами щодо складання бойовиками зброї, припинення злочинних та/або насильницьких дій і дотримання національних законів може бути скасовано, якщо амністовані особи повертаються до насильства та злочинної діяльності. Законодавство про амністію має містити категорії злочинів, вчинення яких призводить до автоматичної втрати отриманого імунітету. Значна кількість законів про амністію містить положення про нерецидивізм¹³¹.

Заборона певної поведінки

Умовою амністії може бути вимога дотримуватися постійних або тимчасових поведінкових обмежень — наприклад, заборона володіння зброєю або приєднання до політичних організацій. Такі умови можуть бути додатковим способом перевірки на благонадійність¹³² і обмежувати право амністованих осіб вступати до лав збройних сил, працювати на державних посадах чи балотуватися на виборах. Прикладами амністій, які визначають умови поведінки, є закони Алжиру 2006 року¹³³ та Гаїті¹³⁴. Поведінкові обмеження для амністованих має бути чітко визначено в тексті закону про амністію.

Тимчасовий імунітет

Рекомендація 12(с) пропонує альтернативний підхід, за яким надання тимчасового імунітету лише відкладає рішення про притягнення до кримінальної відповідальності до кінця погодженого періоду, поки умови в країні зможуть стати стабільнішими, а судова система — спроможною ефективно розслідувати і справедливо розглядати справи у суді. По закінченні випробувального терміну поведінку амністованих слід оцінити, аби визначити, притягнути їх до кримінальної відповідальності, надати постійний імунітет або повестись якимось інакше¹³⁵. Закон, що передбачає тимчасовий імунітет, повинен передбачати тривалість випробувального терміну, а також критерії набуття постійного імунітету, за якими буде ухвалено остаточне рішення у кожному окремому випадку. У разі виявлення фактів забороненої діяльності

амністованого наданий йому імунітет має бути скасовано негайно¹³⁶. Прикладами амністій, які застосовували положення про тимчасовий імунітет, є закони Південної Африки 1990 року¹³⁷, Бурунді 2003 року¹³⁸ та ДРК 2003 року¹³⁹.

ЧАСТИНА D. УХВАЛЕННЯ ЗАКОНУ ПРО АМНІСТІЮ, ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ПЕРЕГЛЯД УМОВ АМНІСТІЇ

Рекомендація 13. Дотримання вимог національного законодавства

Рекомендація 13 визнає, що деякі національні конституції передбачають спеціальні норми, які регулюють ухвалення законів про амністію¹⁴⁰. Вони встановлюють право виконавчої, законодавчої чи тієї й іншої влади ухвалювати повноважне рішення про оголошення амністії; типи законодавчих або політичних механізмів, через які реалізується амністія, вимоги щодо спеціальної процедури голосування закону про амністію, вказують, які категорії злочинів або порушників може бути амністовано й до кого застосовна амністія — до осіб, щодо яких потенційно планується або вже відкрите кримінальне провадження, чи й до тих злочинців, які [на момент оголошення амністії] вже отримали судові вироки і перебувають у пенітенціарних закладах. Якщо закон про амністію не відповідає таким передбаченим національним законодавством нормам, національні суди можуть визнати його неконституційним або вимагати внесення змін для забезпечення дотримання відповідних стандартів¹⁴¹.

Рекомендація 14. Спосіб ухвалення та консультації з громадськістю

Правові інструменти

Правові інструменти впровадження амністії можуть бути різними — від урядової політики до указів вищої виконавчої влади, законів

і навіть спеціальних конституційних норм. Рекомендація 14(a) зазначає, що за умови закріплення норм про застосування амністії в національній конституції після введення в дію відповідного закону його буде складніше змінити або скасувати. Рекомендація 17 стосується порядку скасування амністій.

Консультації з громадськістю

Рекомендація 14(b) наголошує на важливості консультацій з громадськістю при розробці та впровадженні програм перехідного правосуддя¹⁴². На основі донинішнього досвіду розробники пропонують скористатися загальноживаними методологіями для найширшого залучення громадськості, в тому числі представників потенційно маргіналізованих груп, до визначення формату й розробки закону про амністію. Ефективність таких консультацій залежить від рівня безпеки, інфраструктурної спроможності та можливості вільного доступу до інформації й відкритого обміну думками. До прикладу, закони про амністії було ухвалено за результатами широкого громадського обговорення у Східному Тиморі¹⁴³ та Південній Африці¹⁴⁴. Участь громадськості може підвищити легітимність амністії в суспільстві, але в пункті (d) сказано, що сама по собі вона не гарантує законності чи легітимності амністії, яка за своїми характеристиками може порушувати національне або міжнародне право¹⁴⁵.

Референдуми

Пункт (c) спирається на практики затвердження закону про амністію шляхом усенародного голосування. Це може бути референдум, куди виноситься питання про мирну угоду або конституцію, що містить положення про амністію¹⁴⁶, або референдум, де голосується суто закон про амністію¹⁴⁷. Референдуми можуть ініціювати широке громадське обговорення з приводу необхідності амністії та минулих злочинів, які потрапляють у сферу її застосування, і в разі позитивного голосування легітимність такої амністії може бути значно вищою. Однак, залежно від сфери застосування амністії та чинних правових зобов'язань держави, як вказано в пункті (d), сам по собі

референдум є недостатньою умовою для визнання неправомірної амністії законною¹⁴⁸.

Самоамністії

Термін «самоамністія» застосовується до амністій, що реалізуються в односторонньому порядку режимами, які часто незаконно захоплюють владу, несуть відповідальність за міжнародні злочини або грубі порушення прав людини й використовують амністію для захисту державних чиновників та їхніх прихильників від будь-яких форм розслідування та відповідальності за порушення прав людини. Самоамністії стали предметом поглибленого розгляду органами Міжамериканської системи судочинства, які визнали, що такі амністії порушують Американську конвенцію про права людини¹⁴⁹. Відповідно до визнання таких амністій неправомірними в пункті 4(b), в пункті 4(d) вказано, що з точки зору дотримання державою своїх міжнародних зобов'язань такі амністії, безумовно, слід розглядати як незаконні та нелегітимні.

Рекомендація 15. Правові наслідки

Основний правовий наслідок амністій — це, звичайно, імунітет від кримінального переслідування, однак рекомендація 15(a) посилається на національні практики, аби проілюструвати, що амністії можуть мати ряд інших правових наслідків. Як зазначалося в обговоренні рекомендації 13, правові наслідки амністії мають відповідати національному законодавству про амністії, і, як зауважено нижче, відмінності між амністіями та іншими формами прощення (наприклад, помилуванням) можуть виявитися досить розмитими.

Ці правові наслідки можуть бути як універсальними для всіх амністованих, так і різними для певних категорій злочинів або правопорушників. Наприклад, для осіб, які вчинили тяжкі злочини, амністія може передбачати лише пом'якшення покарання, тоді як за менш серйозні правопорушення можна отримати повний імунітет. У рекомендації 15(c) сказано про користь різних правових

наслідків амністії для правопорушників, які вчинили злочини різної тяжкості.

Амністії можуть вимагати від поліції або органів прокуратури не відкривати кримінальні провадження проти категорій осіб або за категоріями правопорушень, які підпадають під амністію. Це може бути вигідно для правопорушників, яких не було викрито, але заборона відкриття офіційних кримінальних проваджень не обов'язково перешкоджає проведенню розслідування та притягненню винних до відповідальності через інші механізми встановлення істини. Прикладами амністій, які забороняють кримінальне переслідування, є закони Алжиру 1999 року¹⁵⁰; Бахрейну 2001 року¹⁵¹; Федерації Боснії та Герцеговини 1999 року¹⁵²; Мексики 1994 року¹⁵³; 153 Таджикистану 1997 року¹⁵⁴ і Бірми 2008 року¹⁵⁵. Нещодавній досвід Чилі свідчить, що в разі відсутності у законі про амністію конкретної заборони на проведення кримінального розслідування національні судові органи можуть тлумачити відсутність такої норми як підставу для обов'язкового проведення попереднього розслідування, аби визначити наявність у особи права на амністію¹⁵⁶.

Якщо закон про амністію набуває чинності, коли кримінальні розслідування та судові процеси вже тривають, його юридичним наслідком може бути закриття раніше відкритих проваджень. Якщо умовою амністії є вимога до індивідуальних порушників виконати визначені законом дії, судовий розгляд може бути відкладено або призупинено на період пробації, і справу буде остаточно закрито лише після виконання амністованим усіх вимог. Приклади амністій, якими було припинено кримінальні розслідування та судові процеси, — закони Федерації Боснії та Герцеговини 1999 року¹⁵⁷; Сальвадору 1987 року¹⁵⁸, Македонії 2002 року¹⁵⁹, Намібії 1989 року¹⁶⁰, Перу 1995 року¹⁶¹ та Бангладеш 1997 року¹⁶².

Хоч амністії концептуально відрізняються від заходів, пов'язаних із прощенням уже засуджених осіб, на практиці багато амністій застосовуються як до порушників, які ніколи не поставали перед судом, так і до тих, хто вже отримав вирок суду. Правовими наслідками амністії для засуджених можуть бути нехайне та

безумовне звільнення від покарання, умовний строк або звільнення на поруки, скорочення терміну покарання або комбінація таких заходів на основі тяжкості злочину. Прикладами амністій, які передбачали правові наслідки для вже засуджених осіб, є закони Сальвадору¹⁶³; Перу¹⁶⁴; Демократичної Республіки Конго¹⁶⁵; та Кот-д'Івуару¹⁶⁶. Інколи, якщо амністія застосовується для звільнення засудженої особи від покарання, вона також може передбачати зняття судимості та видалення інформації про судимість із усіх офіційних реєстрів¹⁶⁷.

Амністія може позбавити постраждалих можливості отримати відшкодування збитків або відновити порушені права двома способами. По-перше, вона може безпосередньо забезпечити імунітет від цивільної відповідальності. Прикладами таких амністій є закони Аргентини 1983 року¹⁶⁸, Сальвадору 1993 року¹⁶⁹ та Судану 1997 року¹⁷⁰. По-друге, амністія може побічно перешкоджати потерпілим отримувати компенсацію правовими засобами, якщо така компенсація залежить від наявності попереднього обвинувального вироку. І навпаки, закон про амністію може чітко виключати можливість отримання імунітету від цивільних позовів — такі, наприклад, закони Аргентини 1986 року¹⁷¹, Філіппін 1994 року¹⁷² та Демократичної Республіки Конго 2005 року¹⁷³. Рекомендація 15(b) наголошує, що разом із законом про амністію, який дає амністованим імунітет від цивільної відповідальності, має бути запропоновано систему адміністративних компенсацій для забезпечення дотримання права жертв на відшкодування збитків. Як зазначено в рекомендації 11, від окремих правопорушників може вимагатися економічний внесок у такі державні програми.

Рекомендація 16. Впровадження амністії

Процес впровадження

Впровадження обмежених умовних амністій вимагає створення адміністративних процесів для оцінки права осіб на амністію. У рекомендації 16(a) розглянуто можливі форми таких процесів впровадження та запропоновано мінімальні стандарти для забезпечення їхньої ефективності, прозорості та законності.

Стандарти ґрунтуються на апробованій практиці комісій зі встановлення істини¹⁷⁴ та досвіді різних країн у царині реалізації амністій. Наприклад, критика, що лунала на адресу Комітету з питань амністії Південноафриканської комісії зі встановлення істини та примирення, вказує на необхідність забезпечити такі спеціальні органи достатніми повноваженнями, аби вони могли аргументовано схвалити чи відхилити отримані клопотання про участь в амністії, якщо її умовою є повне зізнання особи у своїх протиправних діях¹⁷⁵. Для цього комісії з питань амністії можуть знадобитися повноваження проводити допити та обшуки в приміщеннях, вилучати документи, а також викликати амністованих повісткою в суд і вимагати від них співпраці з іншими урядовими відомствами.

Участь жертв і громад

Рекомендація 16(b) ґрунтується на підтримці участі громадськості, про яку докладніше йшлося в рекомендації 14(b), та принципів відновного правосуддя, описаних вище, і радить за можливості забезпечувати участь жертв та організацій громадянського суспільства у слуханнях окремих клопотань про амністію. Спираючись на досвід Комітету з питань амністії Південноафриканської комісії із встановлення істини та примирення, ця рекомендація пропонує приклади заходів для сприяння такій участі громадськості¹⁷⁶.

Право на оскарження

У рекомендації 16(c) сказано про повагу процесуальних прав прохачів про амністію: зокрема, вони повинні мати можливість оскаржити рішення органів із застосування амністії в незалежних судах.

Рекомендація 17. Скасування амністії

Рекомендація 17 виходить насамперед із досвіду скасування амністій в Аргентині, Перу та Уругваї протягом останнього десятиліття. Усі ці амністії надавали автоматичний та безумовний імунітет особам, винним у грубих порушеннях прав людини.

Такі закони було анульовано одним або низкою судових рішень, винесених у тому числі Міжамериканським судом¹⁷⁷ та національними судами, які визнали закон(и) про амністію неконституційним(и)¹⁷⁸, а також шляхом ухвалення національних законодавчих актів про скасування амністії, які мали зворотну силу¹⁷⁹. Це створило можливість відновлення раніше закритих справ. У пункті 17(а) вказано, що для забезпечення можливості скасування амністії в законі може бути передбачено правовий перегляд реалізованих заходів відповідними національними органами.

Пункт 17(б) спирається на досвід Чилі, коли безкарність, створена законом про амністію 1978 року, було звужено низкою нових правових тлумачень і визначень. На початку перехідного періоду суди послідовно не застосовували обмеження та винятки, які містяться в цьому законі. Нещодавня судова практика, серед іншого, вже передбачала застосування таких винятків та інтерпретацію реалізованої амністії в контексті розвитку міжнародного права¹⁸⁰. Хоча чилійську амністію не було анульовано, нове тлумачення положень закону дало змогу відновити провадження у справах, раніше закритих через амністію. На момент написання цих коментарів у Чилі було відновлено більше справ, аніж у країнах, де амністію було зовсім скасовано¹⁸¹. Тому в рекомендації сказано, що для повторного розгляду справ скасування амністії може бути обов'язковим.

Рекомендація 18. Міжнародні суди й національні амністії

Юрисдикція для винесення рішень стосовно іноземних законів про амністію

У ситуації, коли проти особи, яка отримала імунітет за національними законами про амністію, міжнародний чи іноземний суд відкриває кримінальне провадження, відома обмежена кількість прецедентів, коли такі особи намагалися вимагати імунітету, аргументуючи свою вимогу відсутністю у суду юрисдикції й доводячи, що продовження судового переслідування буде зловживанням. Такі прецеденти свідчать, що міжнародні та

іноземні суди не визнають свого зобов'язання визнавати правові наслідки безумовних національних амністій у справах про вчинення міжнародних злочинів¹⁸². На цю позицію пристали МТКЮ¹⁸³, Спеціальний суд з питань Сьєрра-Леоне¹⁸⁴ та Надзвичайні палати судів Камбоджі¹⁸⁵. Рекомендація 18(а) погоджується з таким підходом і визнає, що впроваджені за національними законами амністії не можуть заборонити міжнародним, змішаним або іноземним судам застосовувати свою юрисдикцію.

Міжнародні кримінальні трибунали, змішані суди та національні амністії

У пункті (b) підкреслюються обов'язки держав співпрацювати з міжнародними кримінальними судами. Наступний пункт (с) ґрунтується на судовій практиці таких країн, як Сьєрра-Леоне, Східний Тимор та Камбоджа, і в ньому сказано, що, попри право міжнародних кримінальних судів розглядати справи й виносити обвинувальні вироки раніше амністованим особам, ці вироки не призводять до ануляції національної амністії для інших правопорушників (див. рекомендацію 3).

Регіональні суди з прав людини

У пункті (d) сказано, що суди з прав людини можуть оцінити міру відповідності закону про амністію зобов'язанням держави за чинними договорами. Як уже було сказано в коментарях до рекомендації 6(e), Міжамериканський суд з прав людини найактивніше аналізував національні законодавства про амністію. Там, де було встановлено, що національна амністія порушує Американську конвенцію про права людини, він рекомендував державі вдатися до відповідних заходів для виправлення ситуації, включно зі скасуванням закону про амністію (див. рекомендацію 17). У випадку з Перу це призвело до повної ануляції амністії¹⁸⁶, однак національні уряди Чилі та Бразилії проігнорували таке рішення.

7. ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Белфастські керівні рекомендації з амністії та відповідальності прагнуть перемістити фокус дискусії стосовно законності амністій із зобов'язання держави гарантувати притягнення винних до відповідальності на розгляд амністії в контексті повного спектру юридичних зобов'язань перехідних суспільств або країн, де відбуваються конфлікти. Крім того, вони покликані посилити захист прав людини, пропонуючи принципи та практичні інструменти для розробки форматів амністій, які будуть найкраще сприяти відновленню сталого миру, встановленню істини, забезпеченню відповідальності та примиренню. Аби зробити Белфастські рекомендації доступнішими для ознайомлення, їх переклали арабською, французькою, мандаринською, російською та іспанською мовами. Сподіваємося, що керівні рекомендації стануть доступними для широкого кола читачів і будуть корисними для людей та організацій, які працюють над подоланням спадку кривавого минулого.

- 1 Родріго Апріміні Еспесу (директорів Центру з вивчення права, юстиції та суспільства (Dejusticia) і доцентів права Колумбійського національного університету), Марії Паулі Саффон (кандидату наук, викладачці кафедри політичних наук Колумбійського національного університету та молодшій науковій співробітниці Центру Dejusticia) та Нельсону Каміло Санчесу (координатору досліджень Центру Dejusticia і доцентів права Колумбійського національного університету) було запропоновано представляти погляди латиноамериканських правників у експертній групі. Вони зробили свій внесок у обговорення, але не погодились ухвалити остаточний варіант рекомендацій.
- 2 Коментарі Луїзи Малліндер опубліковано разом із цими керівними рекомендаціями й видано окремою книжкою у 2014 році.
- 3 Термін «грубі порушення прав людини» використовується тут для визначення дій, які національне та міжнародне право визнає тяжкими злочинами. Вчинення таких дій державою веде до порушення її зобов'язань щодо захисту прав людини. До таких дій зараховують найбільш тяжкі злочини, заборонені універсальними й регіональними договорами про права людини: тортури та інше жорстоке, нелюдське або принизливе поведіння, позасудові, масові або довільні страти, работоргівля і насильницькі викрадення. Цей перелік також включає ґвалтування та інші форми сексуального насильства, які за певних обставин може бути визнано різновидом військових злочинів або тортур.
- 4 Див., наприклад: Robert Parker, *Fighting the Siren's Song: The Problem of Amnesty in Historical and Contemporary Perspective*, 42 *Acta Juridica Hungaria* 69 (2001); KATHLEEN DEAN MOORE, PARDONS: JUSTICE, MERCY AND THE PUBLIC INTEREST (1997).
- 5 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, Протокол про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол II) від 8 червня 1977 року, с. 1125, Збірка договорів Організації Об'єднаних Націй (UNTS) № 609.
- 6 Коментар до Додаткових протоколів від 8 червня 1977 року до Женевських конвенцій 12 серпня 1949 року (Yves Sandoz et al. ed., 1987) § 4618.
- 7 Економічна і соціальна рада ООН, підкомітет з питань запобігання дискримінації та захисту прав меншин, «Аналіз законів про амністію та вивчення їхньої ролі у забезпеченні та захисті прав людини», Док. ООН № E/CN.4/ Sub.2/1985/16 (21 червня 1985 року).
- 8 Економічна і соціальна рада ООН, підкомітет з питань запобігання дискримінації та захисту прав меншин, Резолюція №1983/34 «Правосуддя та людські права ув'язнених» Док. ООН № E/CN.4/Sub.2/RES/1983/34 (6 вересня 1983 року).

- 9 Там само.
- 10 Див., наприклад, Резолюцію ООН № 861, Документи ООН S /RES /861 (27 серпня 1993 року) (на підтримку Угод острова Говернорс на Гаїті); Douglass Cassel, *Lessons from the Americas: Guidelines for International Response to Amnesties for Atrocities*, 59; Law & Contemp. Probs. 197 (1996) (щодо підтримки ООН амністій у Сальвадорі та Гватемалі); Michael P. Scharf, *From the eXile Files: An Essay on Trading Justice for Peace*, 63 Wash.& Lee L.Rev. 339 (2006) (про посередництво ООН у наданні притулку Чарльзу Тейлору).
- 11 Такі зобов'язання розглянуто в рекомендаціях 1 та 6.
- 12 УВКПЛ, «Інструменти верховенства права для постконфліктних держав: амністії», Док. ООН HR/PUB/09/1 (2009).
- 13 Див. рекомендацію 6.
- 14 Там само.
- 15 WILLIAM SCHABAS, UNIMAGINABLE ATROCITIES: JUSTICE, POLITICS, AND RIGHTS AT THE WAR CRIMES TRIBUNALS, 197-8 (2012); MARK FREEMAN, NECESSARY EVILS: AMNESTIES AND THE SEARCH FOR JUSTICE, 27-8 (2010).
- 16 FREEMAN, див. вище, 15 на с. 25.
- 17 TRICIA D. OLSEN et al., TRANSITIONAL JUSTICE IN BALANCE: COMPARING PROCESSES, WEIGHING EFFICACY, 154 (2010).
- 18 Там само, с. 154.
- 19 Там само, с. 154.
- 20 Nathan Ricci, *Eroding the Barrier between Peace and Justice: Effects of Transitional Justice Mechanisms on Post-Conflict Stability* (Centre for Mediation, Peace and Resolution of Conflict, 2012).
- 21 Там, де обговорюються конкретні реалізовані амністії, такі приклади не слід вважати прикладами найкращих практик, а радше ілюстрацією можливих позитивних підходів у розробці певних аспектів амністії.
- 22 Віденська декларація та програма дій. Документи ООН. A/CONF.157/24 (1993).
- 23 Комісія з міжнародного права. «Фрагментація міжнародного права: труднощі, що виникають унаслідок диверсифікації та розширення міжнародного права», § 24. Документи ООН A/CN.4/L.682 (13 квітня 2006 року).

- 24 Там само у § 36.
- 25 Комісія з міжнародного права, Робочі висновки експертної групи «Фрагментація міжнародного права: труднощі, що виникають унаслідок диверсифікації та розширення міжнародного права» (2006) § 4, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/1_9_2006.pdf
- 26 SCHABAS, примітка 15, с. 186-7.
- 27 *Massacres of El Mozote and nearby places v El Salvador*, Inter-Am Ct HR (Oct. 25, 2012). Окрема думка судді Дієго Гарсії-Саян у справі про різанину в Ель-Мосоте та сусідніх поселеннях проти держави Сальвадор, Міжамериканський суд з прав людини §§ 37-38 (25 жовтня 2012 року). Див. також Нидя Еріка Баутіста де Ареяна проти Колумбії, коментар. № 563/1993, РПЛ ООН, док. № С /55 /D /563/1993 (1995), § 8.6; та прокурор проти Альє Кондеви, справа № SCSL-2004-14-AR72 (6), рішення про відсутність юрисдикції /зловживання процесом: амністія, передбачена Ломейським мирним договором § 40 (25 травня 2004 року) (щодо права на правовий захист, яке не прирівнюється до права жертв вимагати від держави притягнення злочинців до відповідальності). Див. також пом'якшувальні фактори при винесенні вироків у міжнародних кримінальних трибуналах, розглянуті в рекомендації 8.
- 28 Див., наприклад, звернення Генерального секретаря ООН 31 травня 2010 року до учасників оглядової конференції Міжнародного кримінального суду «Епоха підзвітності» на сайті <http://www.un.org/sg/statements/?nid=4585>.
- 29 STEVEN R. RATNER et al., *ACCOUNTABILITY FOR HUMAN RIGHTS ATROCITIES IN INTERNATIONAL LAW: BEYOND THE NUREMBERG LEGACY*, 15-16 (3rd ed. 2009).
- 30 Ruth W. Grant & Robert O. Keohane, *Accountability and Abuses of Power in World Politics*, 99 *Amer. Pol. Sci. Rev.* 29 (2005); Mark Philp, *Delimiting Democratic Accountability*, 57 *Pol. Stud.* 28 (2009); DECLAN ROCHE, *ACCOUNTABILITY IN RESTORATIVE JUSTICE* (2004); Louise Mallinder & Kieran McEvoy, *Rethinking Amnesties: Atrocity, Accountability and Impunity in Post-Conflict Societies*, 6 *Contemp. Soc. Sci.* 107 (2011).
- 31 Stanley Cohen, *Unspeakable Memories and Commensurable Law*, in *LEGAL INSTITUTIONS AND COLLECTIVE MEMORIES*, 27 (Susanne Karstedt ed., 2009).
- 32 РБ ООН, Доповідь Генерального секретаря щодо верховенства права та перехідного періоду «Справедливість у конфліктних та постконфліктних суспільствах» Док. ООН S /2004/616 (2004).
- 33 Там само, § 46.

- 34 Morten Bergsmo, *The Theme of Selection and Prioritization Criteria and Why it is Relevant*, in CRITERIA FOR PRIORITIZING AND SELECTING CORE INTERNATIONAL CRIMES CASES 15 (Morten Bergsmo ed., 2009); ROBERT CRYER, PROSECUTING INTERNATIONAL CRIMES: SELECTIVITY AND THE INTERNATIONAL CRIMINAL LAW REGIME (2005).
- 35 Закон про усунення від влади кліки [Пол Пота] в демократичній Камбоджі, с. 1 (1994, Камбоджа).
- 36 Департамент ООН з миротворчих операцій, роззброєння, демобілізації та реінтеграція колишніх учасників бойових дій у миротворчому процесі; Принципи та керівні рекомендації (ООН 1999) Додаток 2В, с. 109.
- 37 Див., наприклад: Kieran McEvoy & Louise Mallinder, *Amnesties in Transition: Punishment, Restoration and the Governance of Mercy*, 39 Journal of Law and Society 410 (2012).
- 38 Генеральний секретар ООН, Примітка 32 до § 32.
- 39 УВКБ ООН, Питання правової безпеки в контексті добровільної репатріації, №12, Док. ООН EC / 54/SC/CRP.12 (7 червня 2004 року).
- 40 Прокурор проти Єн'а Сарі, матеріали справи № 002/19-09-2007/ECCC/ТС, рішення щодо попередніх заперечень з приводу застосування норми 89 у справі Єн'а Сарі (*Ne Bis in Idem* та амністія і помилування, § 52 (3 листопада 2011 року).
- 41 Там само, § 52.
- 42 Там само, § 53.
- 43 Див., наприклад: SCHABAS, примітка 15 на стор. 175; Jessica Gavron, *Amnesties in the Light of Developments in International Law and the Establishment of the International Criminal Court*, 51 Int'L & Comp.L.Q. 91 (2002).
- 44 Економічно-соціальна Рада ООН, Доповідь відкритої Міжсесійної робочої групи з розробки проекту обов'язкового правового інструменту захисту усіх осіб від насильницьких зникнень, §§ 73-80, документи ООН E/CN.4/2004/59 (23 лютого 2004 року).
- 45 На ранньому етапі переговорів щодо статті 6 (5) СРСП запропонував, аби її не розглядали як дозвіл на амністію за військові злочини чи злочини проти людства. Однак із таким тлумаченням не погодились 68 інших держав, які висловили думку, що амністія є суверенною прерогативою держави та може реалізовуватися з метою сприяння примиренню. Див. OFFICIAL RECORDS OF THE DIPLOMATIC CONFERENCE ON THE REAFFIRMATION AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW APPLICABLE IN ARMED CONFLICTS, GENEVA (1974-1977).

-
- 46 CHRISTINE BELL, ON THE LAW OF PEACE: PEACE AGREEMENTS AND THE LEX PACIFICATORIA (2008).
- 47 Звичайно, у певних моментах такі правові режими дублюються; наприклад, катування є одночасно і міжнародним злочином, і грубим порушенням прав людини.
- 48 Конвенція про запобігання та покарання злочину геноциду, 9 грудня 1948 р. 78 UNTS 1021.
- 49 Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року: Загальні статті 49 (Женева I); 50 (Женева II); 129 (Женева III); та 146 (Женева IV); Додатковий протокол до Женевських конвенцій щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977, с. 84.
- 50 Конвенція проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або принизливого поводження від 10 грудня 1984, с. 1465 UNTS 85 («Конвенція проти катувань»).
- 51 Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницького зникнення від 20 грудня 2006 року, G.A. res. 61/177, U.N. Doc. A/RES/61/177 («Конвенція про насильницькі зникнення»).
- 52 Стаття 7 (2) «Конвенції проти катувань» та стаття 11 (2) «Конвенції про насильницькі зникнення».
- 53 Статут Міжнародного суду, ст. 38, 26 червня 1945 року, 33 U.N.T.S. 993.
- 54 Прокурор проти Фурунджія, рішення у справі № IT-95-17/1-T, § 155 (10 грудня 1998 року); Прокурор проти Радована Караджича, справа № IT-95-5/18-PT, рішення по другому клопотанню обвинуваченого стосовно перевірки та розголошення: питання про імунітет, §§ 17 та 25 (17 грудня 2008 року); та § 52 Рішення за апеляцією Караджича щодо рішення Судової палати щодо укладеної угоди Мілошевича-Голбрука (12 жовтня 2009 року).
- 55 Посилання на справу № SCSL2004-15-PT-060-I «Прокурор проти Морріса Каллона, Бріма Баззі Камара», рішення про оскарження амністії, наданої за мирною Ломейською угодою, § 71 (13 березня 2004 року). Див. також: «Прокурор проти Аліє Кондева, рішення про відсутність юрисдикції / зловживання процесом: амністія, передбачена мирною Ломейською угодою, справа № SCSL-2004-14-AR72 (E) (25 травня 2004 року). Але порівняйте з «Прокурор проти Августина Гбао», рішення за попереднім клопотанням про недійсність угоди між Організацією Об'єднаних Націй та урядом Сьєрра-Леоне про створення Спеціального суду, SCSL-04-15-PT-141 (25 травня 2004 року).
- 56 Рішення про заперечення права Єнґа Сарі на застосування норми 89, примітка 40, § 53.

- 57 Статут МС, стаття 38 (1)(d).
- 58 Див., наприклад: Комісія з прав людини, «Оновлений звіт принципів захисту та заохочення прав людини через боротьбу з безкарністю». Док. ООН E/CN.4/2005/102/Add.1 (8 лютого 2005 року); Комісія ООН з прав людини, «Основні принципи та керівні положення щодо права на захист та відшкодування збитків жертвам жорстоких порушень міжнародного права людини та грубих порушень міжнародного гуманітарного права», Док. ООН A/RES/60/147 (21 березня 2006 року); Африканська комісія з прав людини і народів, «Керівні положення та заходи щодо заборони та запобігання катуванню, жорстокому, нелюдському або принизливому поведженню чи покаранню в Африці» (23 жовтня 2002 року).
- 59 ANTHONY AUST, HANDBOOK OF INTERNATIONAL LAW (2nd ed. 2010).
- 60 Alan Boyle, *Soft Law in International Law Making*, in INTERNATIONAL LAW 122 (Malcolm D. Evans ed., 3rd ed.2010).
- 61 Загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949 року.
- 62 CUSTOMARY INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW (Jean-Marie Henck-aerts & Louise Doswald-Beck eds., 2005).
- 63 Там само, норма 159.
- 64 Там само, норма 158.
- 65 Там само, норма 159.
- 66 Там само, в томі 2 див. «Практики».
- 67 Дані про міжнародні злочини збираються, лише якщо (1) така категорія злочинів чітко вказана в тексті закону/акту про амністію; (2) прецедентне право вказувало на те, що амністія включає або виключає злочини, передбачені міжнародним правом; та/або (3) у звітах ООН, регіональних правозахисних інституцій або поважних правозахисних організацій, таких як Amnesty International або Human Rights Watch, є суттєві докази вчинення міжнародних злочинів.
- 68 Louise Mallinder, *Amnesties' Challenge to the Global Accountability Norm? Interpreting Regional and International Trends in Amnesty Enactment*, in AM-NESTY IN THE AGE OF HUMAN RIGHTS ACCOUNTABILITY: COMPARATIVE AND INTERNATIONAL PERSPECTIVES Leigh A. Payne & Francesca Lessa eds., 2012).
- 69 Оскільки база даних законів про амністію збирає дані лише про офіційно введені в дію закони та акти, вона не містить інформації про випадки, коли рішення про застосування амністії скасовували під тиском міжнародного осуду.

-
- 70 LOUISE MALLINDER, AMNESTIES, HUMAN RIGHTS AND POLITICAL TRANSITIONS, 335-7 (2009).
- 71 РБ ООН, Заява Президента Ради безпеки ООН, Док. PRST/2011/2 (14 листопада 2011 року).
- 72 РБ ООН, Доповідь Генерального секретаря про ситуацію в Південному Судані, Документи ООН S/PV.6993 (8 липня 2013 року).
- 73 ГА ООН, Резолюція 67/1 Декларація на засіданні високого рівня Генеральної Асамблеї з питань забезпечення верховенства права на національному та міжнародному рівнях, документи ООН A /RES /67/1 (30 листопада 2012 року).
- 74 Див., наприклад: Прес-реліз ООН «Відмова від будь-якої підтримки амністій за тяжкі злочини, грубі порушення прав людини», Генеральний секретар закликає Раду Безпеки провести зустріч з питань забезпечення верховенства права, документ ООН SG /SM /14069 (19 січня 2012 року).
- 75 Див. рекомендацію 17.
- 76 Див., наприклад: «Організація народів Азані (AZAPO) проти Президента Південно-Африканської Республіки» (CCT 17/96) (8) BCLR 1015 (CC) (S. Afr.); Верховний Суд Сальвадору, Гевара Портільйо (16 серпня 1995 року); «Томас Квоєло (Латоні) проти Уганди», Конституційний суд Уганди, клопотання № 036/11 (21 вересня 2011 року); Верховний федеральний трибунал Бразилії, ADPF 153 — твердження про невідповідність основним нормам (2010); Верховний трибунал Іспанії, Остаточне рішення, рішення № 101/2012 (27 лютого 2012 р.) (Іспанія).
- 77 Див., наприклад: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 2 (3), 16 грудня 1966 року, 999 UNTS 171.
- 78 Див., наприклад: справу Барріоса Альтоса (Chumbipuma Aguirre et al v Peru), МАСПЛ (сер. С) № 74 (2001) § 41; Мірна Мак Чанг проти Гватемали, МАСПЛ (сер. С) № 101 (2003) § 153; Альмонасід-Арельяно та ін. проти Чилі, МАСПЛ (сер. С) № 154 (2006) § 114; Гомес Лунд проти Бразилії, МАСПЛ (2010); Гельман проти Уругваю, МАСПЛ (сер. С), № 221 (2011) § 241.
- 79 Див., наприклад: Рочела Массакре проти Колумбії, МАСПЛ (сер. С) № 175 (2008).
- 80 Аксой проти Туреччини, рішення від 18 грудня 1996 року, Звіти про судові рішення та рішення 1996-VI § 98. Таке формулювання використовувалося в численних наступних рішеннях ЄСПЛ.
- 81 Абдулсамен Яман проти Туреччини, додаток № 32446/96, ЄСПЛ. (2004) § 55. Див. також: «Туна проти Туреччини», додаток. № 22339/03, ЄСПЛ

- (2010) § 71; Елі Оулд Дах проти Франції, додаток. № 13113/03 ЄСПЛ (2009); Марґуш проти Хорватії, додаток. № 4455/10, ЄСПЛ (2012), § 74.
- 82 Тарбук проти Хорватії, додаток. № 31360/10 ЄСПЛ (2012) § 50.
- 83 Правовий статус амністії, заява про втручання третьої сторони у справі «Марґуш проти Хорватії», заява №. 4455/10 (29 травня 2013) (з архіву автора).
- 84 Див., наприклад, Індо-Ланкійську угоду, § 2.11, 1987.
- 85 Закон Гватемали про національне примирення, ст. 2, 1996.
- 86 Закон ПАР про сприяння національній єдності та примиренню, 20.3.1995.
- 87 Див. наприклад, Закон про амністію, ст. 3, 2009 (Демократична Республіка Конго); Рішення № 2007- 457 (Кот-д'Івуар); Рішення № 75, s 1, 2010 (Філіппіни); Закон про загальну політичну амністію, ст. 4, 2000 (Венесуела); Закон про загальну амністію, 2008 (ЦАР); Акт № 6 про встановлення істини, правосуддя та примирення, ст. 34(3), 2008 (Кенія); Указ Гондурасу про амністію учасників державного заколоту. № 2-2010, ст. 1.
- 88 Див., наприклад, Закон № 4616 про умовне звільнення та припинення судових розглядів і виконання вироків за злочини, вчинені до 23 квітня 1999 року (Туреччина); Постанову Верховної Асамблеї Таджикистану «Про амністію для учасників політичного та військового протистояння в Республіці Таджикистан» (1997), Закон Сальвадору про загальну амністію заради порозуміння і миру № 486 (1993), Постанову ДР РФ «Про застосування амністії до осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії у зв'язку зі збройним конфліктом у Чечні» (1997).
- 89 FREEMAN, примітка 15, на стор. 268.
- 90 IESBETH ZEGVELD, ACCOUNTABILITY OF ARMED OPPOSITION GROUPS IN INTERNATIONAL LAW, 38 (2002).
- 91 Конвенція про насильницькі зникнення, ст. 2 та Конвенція проти катувань, ст. 1 (1).
- 92 Наприклад, Указ Президента № 519, 1974 (Греція); Закон про усунення від влади кліки [Пол Пота] в демократичній Камбоджі, с. 1 (1994, Камбоджа).
- 93 Наприклад, у Тиморі-Лешті найсуворіших злочинців судила Колегія з розгляду тяжких злочинів окружного суду Ділі, інші правопорушники давали свідчення перед Комісією зі встановлення істини, а дрібніші правопорушники брали участь у процесі примирення громади, через який вони могли отримати амністію. У Руанді звинувачених у геноциді

поділили на категорії відповідно до виду злочину та рівня їхньої участі. За таким критерієм визначали, який суд їх судитиме, громадський чи національний, а також встановлювали покарання. Див. Органічний закон № 16/2004 та Органічний закон №. 10/2007 (Руанда).

- 94 Римський статут Міжнародного кримінального суду, ст. 28, 2187 U.N.T.S. 90 (17 липня 1998 року).
- 95 Канцелярія прокурора МКС, Стратегія судового переслідування 2009-12, § 19 (2010); Див, наприклад, МТКЮ, Правила процедури та доведення, г 28 (А) (2006); Статут Спеціального суду Сьєрра-Леоне, ст. 1 (2000); Закон про створення надзвичайних палат у судах Камбоджі для розслідування злочинів, вчинених у період демократичної Кампучії, ст. 1 (2001).
- 96 Римський статут, ст. 33; примітка Генкертц та Доусон-Бек 62 до норми 155.
- 97 Римський статут, ст. 31.
- 98 МКС, Правила для процедур та доведення, правило 145 (2002).
- 99 Конвенція про права дитини, ст. 40 (3), 1577 р. UNTS 3 (20 листопада 1989 року).
- 100 Конвенція про права дитини, ст. 40 (3), UNTS 3 (20 листопада 1989 року).
- 101 Декрет-закон № 2191, 1978 (Чилі).
- 102 Закон № 683 «Про застосування амністії та інших заходів», 1979 (Бразилія).
- 103 Закон про загальну амністію та національне примирення, 1990 (Нікарагуа)
- 104 Закон про амністію для цивільних та військових, причетних до громадських заворушень після краху шахрайських фінансових пірамід, Закон № 8198, 1997 (Албанія).
- 105 Конвенція про насильницькі зникнення, ст. 24 (6).
- 106 Див, наприклад, справу Веласкеса Родріґеса, § 181, МАСПЛ (Сер. С) № 4 (1988).
- 107 Робоча група ООН з питань насильницьких або примусових зникнень. Загальний коментар щодо насильницьких зникнень як безперервного злочину, § 1, Документи ООН A/HRC/16/48 (2010).
- 108 Див., наприклад, Закон про амністію 1994 року (Мексика); Постанову ДР РФ «Про оголошення амністії щодо осіб, які вчинили суспільно

небезпечні діяння в ході проведення антитерористичної операції на Північному Кавказі» 1999 року; Указ Президента № 1082, 1977 (Філіппіни); Закон про амністію 2009 року (Демократична Республіка Конго); Проголошення амністії для бойовиків дельти Нігеру (2009, Нігер).

- 109 Див., наприклад, Закон про загальну амністію № 80/96, 1996 (Хорватія).
- 110 FREEMAN, примітка 15 на стор. 162.
- 111 Закон № 66-396 про амністію за злочини проти безпеки держави або вчинені у зв'язку з подіями в Алжирі 1966 року (Франція); Закон про сприяння національній єдності та примиренню, ст. 20 (2), 1995 (Південна Африка).
- 112 Див., наприклад, примітку Генерального секретаря до § 32 (про амністії та РДР); «Організація народів Азанії (AZAPO) та інші проти президента Південно-Африканської Республіки та інших» 1996 (4) SA 671 (CC), § 17 (Південна Африка.); Доповідь Комісії зі встановлення істини та примирення., Том 1, ч. 5, § 66 (Південна Африка).
- 113 Див., наприклад, Акт про сприяння національній єдності та примиренню (1995), с. 18(1) (Південна Африка).
- 114 § 24 Звіту Генерального Секретаря ООН про роззброєння, демобілізацію та реінтеграцію: звіт Генерального секретаря, документи ООН A/60/705 (2 березня 2006 року).
- 115 Закон № 21-99, ст. 3, 1999 (Демократична Республіка Конго).
- 116 Меморандум про взаєморозуміння між урядом Республіки Індонезія та Рухом «Вільний Ачех», 15 серпня 2005 року, реалізований в Указі Президента № 22/2005 про загальну амністію та розпуск руху вільного Ачеха, 2005 (Індонезія).
- 117 Закон про амністію № 3, ст. 3 (3) (2000) (Соломонові Острови).
- 118 Примітка Генерального секретаря 32 до § 12.
- 119 Див., наприклад: Howard Zehr, *Doing Justice, Healing Trauma: The Role of Restorative Justice in Peacebuilding*, 1 S. Asian J. Peacebuilding (2008); Stephan Parmentier et al., *Dealing with the Legacy of Mass Violence: Changing Lenses to Restorative Justice*, in *SUPRANATIONAL CRIMINOLOGY: TOWARDS A CRIMINOLOGY OF INTERNATIONAL CRIMES* 335 (Smeulers Alette & Haveman Roelof eds., 2008); Jennifer J. Llewellyn, *Restorative Justice in Transitions and Beyond: The Justice Potential of Truth Telling Mechanisms for Post-Peace Accord Societies*, in *TELLING THE TRUTHS: TRUTH TELLING AND PEACE BUILDING IN POST-CONFLICT SOCIETIES* 83 (Tristan Anne Borer ed., 2006).

- 120 Див., наприклад: УВКПЛ, «Дослідження права на правду», § 8, документ ООН E/CN.4/2006/91 (8 лютого 2006 року).
- 121 Див., наприклад: Родріґес проти Уругваю, повідомлення № 322/1988, документи ООН CCPR/C /51 /D /322/1988 (1994), § 12.4; Комітет ООН з прав людини, Басіліо Лауреано Атачуа проти Перу, повідомлення № 540/1993, док. CCPR/C /56 /D /540/1993 (1996), § 8.3; Консуело та інші проти Аргентини, справа 10.147, 10.181, 10.240, 10.262, 10.309, 10.311 звіт № 28/92, МАСПЛ, OEA/Ser.L/V/II.83 Док. 14 в 41 (1993) § 42; Парада Сеа проти Сальвадору, справа 10.480, МАСПЛ, Звіт № 1/99, OEA /Ser.L /V /II.106, док. 6 (1999) § 146; Самуель Альфонсо Каталан Лінколео проти Чилі, справа 11.771, звіт № 61/01, OEA /Ser.L /V /II.111 Док. 20 у 818 (2000), §§ 72-3; Кармен Агіяр де Лапако проти Аргентини, справа 12.059, звіт № 21/00, (2000 р.) § 17; Альмонасід Арельяно та інші проти Чилі, МАСПЛ (сер. С) № 154, § 114 (2006); Гомес Лунд проти Бразилії, МАСПЛ § 138 (2010).
- 122 Див. Закон про сприяння національній єдності та примиренню 1995 р. (Південна Африка), Постанову № 2001/10 про створення Комісії з питань прийому біженців, встановлення істини та примирення у Східному Тиморі (2001 р.) (Тимор-Лешти) с. 1.
- 123 Наприклад, МТБЮ, Прокурор проти Єрдемовича, справа № IT-96-22-Tbis, § 21 (1998).
- 124 Конвенція про насильницькі зникнення, ст. 7 (2).
- 125 Див., наприклад: Веласкес Родріґес проти Гондурасу — відшкодування збитків, МАСПЛ (сер. С) № 7 (1989) § 26; Кастільо Паес проти Перу — відшкодування збитків, МАСПЛ. (сер. С) № 43 (1998), справа Барріоса Альтоса (Чумбіпума Агірре та інші проти Перу) — відшкодування збитків, МАСПЛ (сер. С) № 87 (2001) § 42; Мірна Мак Чанґ проти Гватемали, МАСПЛ (сер. С) № 101 (2003).
- 126 Див наприклад, Правила і доведення спеціальних трибуналів, Правило 106; та Римський статут, ст. 75. Див також ГА ООН, Основні принципи і керівні положення, що стосуються права на відновлення порушених прав і відшкодування збитків жертвам грубих порушень міжнародних норм із прав людини і серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, Res. 60/147 (2005).
- 127 Див., наприклад: Конституційний суд, Рішення C-370/06 (18 травня 2006 року) (Колумбія); Комісія прийому біженців, правди та примирення (CAVR), звіт CAVR «Досить!», ч. 9, § 112, 2005 (Східний Тимор).
- 128 Остаточний звіт Комісії з відновлення істини та примирення Сьєрра-Леоне (TRC), том 3В, Розділ 6: TRC та Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, § 26, 2004.

- 129 Закон № 99-08 про відновлення громадянської згоди, ст. 8, 1999 (Алжир).
- 130 Закон № 975, ст. 25, 2005 (Колумбія).
- 131 Див., наприклад, Закон про амністію (доповнений) 2002 (Уганда); Закон про загальну амністію № 84/91, ст. 2, 1991 (Ліван).
- 132 Див., наприклад: УВКПЛ, Інструменти верховенства права для постконфліктних держав: оперативний механізм для перевірки на благонадійність, Документи ООН HR/PUB/06/5 (2006).
- 133 Постанова № 06-01 про імплементацію Хартії миру та національного примирення (2006) ст. 26 (Алжир).
- 134 Угода острова Ґовернорс 1993 року, Документ ООН S /26063 (1993). Закон про амністію 1994 року (Гаїті).
- 135 Ronald C. Slye, *A Limited Amnesty? Insights from Cambodia*, in AMNESTY IN THE AGE OF HUMAN RIGHTS ACCOUNTABILITY: COMPARATIVE AND INTERNATIONAL PERSPECTIVES 291 (Francesca Lessa & Leigh Payne eds., 2012).
- 136 Там само.
- 137 Закон про звільнення від відповідальності (1990), с. 1(1) (Південна Африка).
- 138 Закон № 1/022, який надає попередній імунітет від судового переслідування політичним лідерам, котрі повертаються із заслання, 2003 (Бурунді).
- 139 Декрет-закон про амністію для учасників бойових дій, за політичні злочини та інакодумство, 2003 (ДРК). Цей імунітет став постійним у 2005 році. Див. Закон про амністію осіб, відповідальних за воєнні діяння, політичні злочини та інакодумство, 2005 (Демократична Республіка Конго).
- 140 Див., наприклад, Конституцію Ефіопії, ст. 28 (1) (1994); Конституцію Еквадору, ст. 80 (2008); Конституцію Венесуели, ст. 29 (1999).
- 141 Див., наприклад: рішення Конституційного суду щодо Закону про Комісію із встановлення істини, рішення № 006 /PUU-IV /2006 (6 грудня 2006 року) (Індонезія).
- 142 Див., наприклад: УВКПЛ, Інструменти верховенства права для пост-конфліктних держав: Національні консультації з питань правосуддя перехідного періоду, документи ООН HR /PUB /09/2 (2009); Робоча група з проблем насильницьких або примусових зникнень, загальний коментар до статті 18 Декларації, § 8, документи ООН Doc E /CN.4 /2006/56 (2005).

-
- 143 Див., наприклад: Amy Senier, *Traditional Justice as Transitional Justice: A Comparative Case Study of Rwanda and East Timor* (2008) XXIII Praxis 67, 76.
- 144 ALEX BORAINÉ, A COUNTRY UNMASKED: INSIDE SOUTH AFRICA'S TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION (2000); JEREMY SARKIN, CARROTS AND STICKS: THE TRC AND THE SOUTH AFRICAN AMNESTY PROCESS (2004).
- 145 Див.: УВКПЛ, примітка 12, на с. 41.
- 146 Див., наприклад, Конституцію Гани, перший додаток, с. 34, 1992.
- 147 Див., наприклад: Jo-Marie Burt, Gabriela Fried Amilivia & Francesca Lessa, *Civil Society and the Resurgent Struggle Against Impunity in Uruguay* (1986–2012), 7 Int'l J. Transitional just. (2013).
- 148 Гельман проти Уругваю, МАСПЛ (сер. С), № 221, §§ 238-9 (2011).
- 149 Див., наприклад, справу Барріос Альтос, МАСПЛ (сер. С) № 75, § 43 (2001); див. також: «Лоайза Тамайо проти Перу з приводу відшкодування витрат», МАСПЛ. (сер. 77 С), № 42, §§ 167-8 (1998), «Альмонасід-Арельяно та інші проти Чилі», МАСПЛ (сер. С) № 154, §§ 120 (2006).
- 150 Закон № 99-08, ст. 36, 1999 (Алжир).
- 151 Законодавчий декрет № 10, 2001 (Бахрейн).
- 152 Закон про амністію No 48/99, 1999 (Федерація Боснії та Герцеговини).
- 153 Закон про амністію, закон № 1/21/94 (Мексика).
- 154 Постанова «Про амністію для учасників політичного та військового протистояння в Республіці Таджикистан», 1997 (Таджикистан).
- 155 Конституція Республіки Союзу М'янми, розділ 14, с 445, 2008.
- 156 Див., наприклад: Marny A. Requa, *A Human Rights Triumph? Dictatorship-Era Crimes and the Chilean Supreme Court*, 12 Hum. Rts L. Rev 79 (2012); CATH COLLINS, POST-TRANSITIONAL JUSTICE: HUMAN RIGHTS TRIALS IN CHILE AND EL SALVADOR (2010).
- 157 Закон про амністію, Офіційний вісник № 48/99 (3 грудня 1999 року) [Закон Федерації].
- 158 Закон про амністію задля національного примирення, 1987 (Сальвадор).
- 159 Закон про амністію, 2002 (КЮР Македонія).
- 160 Проголошення амністії, 1989 (Філіппіни).

-
- 161 Закон № 26479 про надання загальної амністії військовим, політичним та цивільним особам за різні правопорушення, 1995 (Перу).
 - 162 Мирний договір Читтаґонґ-Гілл, 1997 (Бангладеш).
 - 164 Закон № 26479 про надання загальної амністії військовим, політичним та цивільним особам за різні правопорушення, 1995 (Перу).
 - 165 Закон № 05-023, ст. 1, 2005 (Демократична Республіка Конго).
 - 166 Указ № 2007-457, ст. 4, 2007 (Кот-д'Івуар).
 - 167 Див, наприклад, Закон про сприяння національній єдності та примиренню, с. 20(10), 1995 (Південна Африка).
 - 168 Закон про національне примирення № 22.924, ст. 6 (1983) (Аргентина).
 - 169 Закон про загальну амністію задля зміцнення миру, № 486, ст. 4(е), 1993 (Сальвадор).
 - 170 Хартумська мирна угоди, додаток 2 «Наказ про проголошення загальної амністії», ст. 2 (Судан).
 - 171 Закон про амністію № 23.495, ст. 6, 1986 (Аргентина).
 - 172 Акт проголошення амністії № 347, 1994 (Філіппіни).
 - 173 Закон № 05-023, ст. 4, 2005 (ДРК).
 - 174 Див., наприклад: УВКПЛ, Інструменти верховенства права для постконфліктних країн: Комісії із встановлення істини Документи ООН HR /PUB /06/1 (2006).
 - 175 Див., наприклад: TRUTH AND RECONCILIATION IN SOUTH AFRICA: DID THE TRC DELIVER?(Audrey R. Chapman & Hugo Van der Merwe eds., 2007).
 - 176 Див, наприклад: ANTJE DU BOIS-PEDAIN, TRANSITIONAL AMNESTY IN SOUTH AFRICA, 223-4 (2007).
 - 177 Див, наприклад, справу Барріос Альтос (Чумбіпума Агірре та інші проти Перу), МАСПЛ., (серія С) № 74 (2001); Гельман проти Уругваю, МАСПЛ, (серія С)), № 221 (2011).
 - 178 Рішення федерального судді Габрієля Р. Кавайо про визнання неконституційними та негайну ануляцію статті 1 Закону про амністію та статей 1, 3 і 4 Закону про обов'язкове виконання наказу («Сімон Хуліо») № 17.768, 2001 (Аргентина).
 - 179 Закон № 18.831, 2011 (Уругвай); Закон № 25.779, 2003 (Аргентина).

-
- 180 Див., наприклад: Педро Енріке Поблете Кордова, Верховний Суд, рішення. 469-98 (1998) Переклад англійською мовою можна знайти у 2-му Щорічнику міжнародного гуманітарного права 485 (1999) (Чилі).
- 181 Див. останню статистику справ із прав людини в Чилі, Наглядний комітет із прав людини, <http://www.icso.cl/observatorio-derechos-humanos/cifras-causascase-statistics/>
- 182 Див., наприклад, Ордер на безальтернативне попереднє затримання Леопольдо Фортунато Галтієрі за злочини, пов'язані з убивствами, насильницькими зникненнями і геноцидом, Національний верховний суд, 1997 (Іспанія); Кримінальна палата Національного верховного суду підтвердила юрисдикцію Іспанії у розгляді справ про злочини геноциду та тероризму, вчинені під час аргентинської диктатури, Національний верховний суд, 1998 (Іспанія). Див. також справу Елі Ульд Даха, Суд першої інстанції Монпельє, 2001 (Франція); справу Елі Ульд Даха, касаційний суд, 2002 (Франція); справу про екстрадицію 5/2000, рішення судді окружного кримінального суду шостого федерального округу 5/2000, 2001 (Мексика).
- 183 Прокурор проти Анто Фурунджія, § 155; Прокурор проти Радована Караджича, рішення за другим клопотанням обвинуваченого щодо перевірки та розголошення: питання імунітету, справа № IT-95-5 /18-PT § 17 (2008).
- 184 Рішення про оскарження юрисдикції, примітка 55, у § 67.
- 185 Рішення щодо попередніх заперечень з приводу застосування норми 89 у справі Ієнга Сарі, примітка 40, у § 53.
- 186 Рішення Міжамериканського суду з прав людини від 22 вересня 2005 року у справі Барріос Альтос, про відбування покарання.

Белфастські керівні рекомендації щодо амністії та відповідальності з коментарями

Перекладено українською з англійської за виданням:
Dr Louise Mallinder. The Belfast Guidelines on Amnesty and Accountability

Переклад: Сергій Савелій
Редакція: Олександр Стукало
Макет виготовлено на основі дизайну буклету: Pierce Communications

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 5,12
Наклад 100 прим. Зам.17/3

Надруковано ФОП Харченко В.О.

